

HLBOCSÁNYI NORBERT

SZÍNHÁZ ÉS VÁLLALKOZÁS

Az Unió Rt. és a pesti pénzligarchák

A Pesti Hírlap 1918. május 29-ei szerdai számában a következő hivatalos értesítés jelent meg: „Amiről már mindenki beszélt, a mai napon hivatalosan is köztudomásúvá lett: a Magyar Színház és Király-színház új kezekbe került. Megszerezte az Unió Színházüzemi és Színházépítő Részvénytársaság.” „A Király-színház és Magyar-színház bérleti jogait ez év július hó elsejétől kezdődőleg az „Unió Színházüzemi és Színházépítő” részvénytársaság, amelynek elnöke báró Kohner Jenő, vezérigazgatója Beöthy László, szerezte meg. Az új részvénytársaság, a mondott időben veszi át a két színház üzemét, amelyet Beöthy László és Lázár Ödön, igazgatók továbbra is az eddigi módon, változatlanul fognak folytatni.”¹ Ezzel az eseménnyel kezdetét vette a vállalat története.

Írásomban kísérletet teszek az Unió Színházüzemi és Színházépítő Részvénytársaság (továbbiakban Unió Rt.), a céget irányító tulajdonosok, vezetők és kapcsolattartásuk bemutatására a cég történetéhez szorosan kapcsolódó családok, vállalatok és bankok feltérképezésével.

Legfontosabb forrásként a Budapest Főváros Levéltárában őrzött cégbírószági iratokra támaszkodtam, ahol megtalálhatók az Unió Rt. cég- és okmánytári iratai.² Egy vállalat akkor működhetett, ha a cégbírószágon bejegyezték a cégjegyzékkönyvbe, a mi esetünkben az Unió Rt-t a társas cégjegyzék 77. kötetének 195. lapjára. A cégiratok az Unió Rt. és a cégbírószág között folyt hivatalos ügyek lenyomatát tartalmazzák: kérvényeket, végzéseket, módosításokat, megkereséseket, meghatalmazásokat, aláírási címpéldányokat, hirdetéseket és felszámolási iratokat. Az okmánytári iratokban³ találjuk az alapítási tervezetet, aláírási íveket, az alakuló, rendes és rendkívüli közgyűlések jegyzőkönyveit, részvényjegyzéket, alapszabályokat és módosításait, mérlegeket, igazgatósági és felügyelő-bizottsági jelentéseket. Ezekből az iratokból tehát az Unió Rt. alapításáról, működéséről,

1 Pesti Hírlap, 1918. május 29. 6. p.

2 BFL VII.2.e Pesti (1875-től) Budapesti Királyi Törvényszék (1946-tól Budapesti Törvényszék) iratai. Cégbírószági iratok. (A továbbiakban BFL VII.2.e) A cég- és okmánytári iratokon kívül van vizsgálati irat és újraserkesztett betét is.

3 Csak a részvénytársaságok és szövetkezetek rendelkeznek okmánytári iratokkal.

megszűnéséről kapunk a hivatalos eljárásokban tükröződő képet, továbbá a részvényesekről (fő- és kisérszvényesek, személyek, szervek), vezetőkről (elnök, vezérigazgató, igazgató) és kapcsolatrendszeikről. A cég egyszerű alkalmazottairól csak csekély mennyiségű adat áll rendelkezésre. Az Unió Rt. gazdasági iratai viszont hiányosan és szétszórtnak maradtak fenn Budapest Főváros Levéltárában, s ezekből nem lehet rekonstruálni a színházi és vállalati hétköznapiakat. Tanulmányomban csak röviden foglalkozom magukkal a színházakkal.

Előzmények: jogi háttér és az első színházi vállalatok

A kereskedelmi cégek megindulásának legfontosabb tényezője volt a megfelelő jogi háttér létrehozása volt, ami döntően járult hozzá a modern magyar gazdaság megteremtéséhez. Az 1840. évi XV. tc. létrehozta a váltótörvényszéket,⁴ a XVI. tc. a kereskedőkről kimondta, hogy rendes kereskedő az lehet, aki kereskedési címét bejegyezteti, és rendes könyvet vezet a kereskedésről, illetve a váltótörvényszékeknél vezetett aláírási címkönyvbe jegyezték be, amely bizonyító erejű. Megengedte a címvezetési felhatalmazást a cégvezetőnek, aki a tulajdonos nevében vezeti a kereskedelmi ügyeket.⁵ XVII. tc. szabályozta a gyárak létrejöttét, az ehhez szorosan kapcsolódó XVIII. tc. pedig a közkereseti és részvénytársasági társas cégformákat határozta meg első ízben törvény által. További lépést jelentett az 1851. évi helytartótanácsi ideiglenes utasítás, mely megengedte, hogy a zsidók minden korlátozás nélkül gyakorolhassák a kereskedelmet és az ipart, 1859. évi császári pátens⁶ pedig elrendelte a teljes iparszabadságot.

1864-ben uralkodói rendelet⁷ írta elő a cégjegyzékvezetést: egyéni kereskedőket az egyéni cégjegyzékbe, a társas cégeket társas cégjegyzékbe kellett bejegyeztetni.⁸ Az 1875. évi XXXVII. tc., a kereskedelmi törvény értelmében minden kisipar körét meghaladó üzletkörű egyéni céget és társas céget⁹ a telephelye sze-

4 Pesten a Pesti Elsőbíróságú Királyi Váltótörvényszéket (Pesti Elsőbíróságú Császári és Királyi Váltótörvényszék, Pesti Császári Királyi Kereskedelmi Törvényszék) állította fel.

5 A váltótörvényeket lásd részletesen *Márkus*, 1912., a törvényeket: www.1000ev.hu (letöltés: 2014.03.07.)

6 Magyarország, 1859. 590–592. p.

7 *Vályi*, 1906. 10. p., *Kuncz*, 1922. I. 18. p.

8 *Vályi*, 1906. 10. p.

9 Társas cégek: betéti társaság, közkereseti társaság, részvénytársulat (részvénytársaság), szövetkezet, majd 1930-tól korlátozott felelősségű társaság.

rint illetékes törvényszéknél vezetett cégjegyzék kötetbe kellett bejegyeztetni. A cégbírósággal kapcsolatos törvényeken kívül szorosan a témához kapcsolódnak a csődületről, a csőd- és csődön kívüli kényszeregyezségről szóló törvények is.¹⁰

Az első színházakról szóló törvényt 1836-ban alkotta meg az országgyűlés (XLI. tc.), majd egy újabbat 1840-ben (XLIV. tc.), ez utóbbi a pesti magyar színház (*Játékszínről*) felállításáról és működéséről szólt. 1848 áprilisában hozott törvény (XXXI. tc.) az illetékes törvényhatóság engedélyéhez kötötte az színházak alapítását. 1870-es években megindult a színházi cégek alapítása és az 1879. évi XL. tc. 77. §-a 200 forintig terjedő pénzbüntetéssel fenyegette azt, aki hatósági engedély nélkül színielőadásokat tart, vagy az elnyert engedélyt megszegi. Az 1884. évi XVI. tc. törvény pedig szabályozta a szerzői jogot.¹¹ A színházak működéséhez 1873-tól a törvényhatósági bizottság közgyűlésének engedélye volt szükséges. Az állami színházak engedélye állandó volt, a magánvállalkozásoké meghatározott időtartamra szólt. Az engedélyezésről a székesfővárosi törvényhatóság értesítette az illetékes székesfővárosi ügyosztályokat, illetve a magyar királyi államrendőrséget és a tűzoltóságot.¹²

Bizonyos intézmények, főleg a magánszínházak a XIX. század második felében üzleti vállalkozások lettek, a profit felé fordultak, s üzemeltetésükre cégeket hoztak létre. Ahhoz, hogy ez kialakuljon, létre kellett jönnie az urbánus tömegkultúrának, melynek jellegzetes megnyilvánulása volt egy új műfaj, ami az egész társadalmat szólította meg: az operett. Kezdetben francia, német, majd magyar szerzők darabjait játszották a színházak.

Magyarországon az első színházi cég 1852-től 1870-ig részvénytársasági formában a második német színházat (Deutsches Theater) működtette, melynek előzményei 1812-re nyúlnak vissza. A hevenyésztett, 1200-1500 ember befogadására alkalmas épület a Neumarkt-platzon¹³ állt és első igazgatója Witte Tivadar volt. A részvényesek és támogatók között ott voltak akkor még a pesti német nyelvű gazdasági elit tagjai, idősebb Kohner Henrik és Adolf, Malvieux Keresztély János, Schossberger Simon Vilmos nagykereskedők (Großhändler), Valero Antal selyem-

10 1840. évi XXII. tc. csődületről, az 1881. évi XVII. tc. csőd- és az 1916. évi V. tc. csődön kívüli kényszeregyezségről szóló törvények. Lásd www.1000ev.hu (letöltés: 2014.03.07.)

11 Lásd részletesen a *Márkus*, 1912 és www.1000ev.hu (letöltés: 2014.03.07.)

12 BFL IV.1420.c Király Színház, Magyar Színház iratai

13 Az Új vásártér a mai Erzsébet tér területén feküdt. Az első német színházat 1812-ben avatták fel a mai Vörösmarty téren, és 1847. februári leégésig használták. A második színházat (Deutsches Stadttheater Pest), amelyet akkoriban szükségsszínháznak (Nottheater) tartottak Pollack Mihály tervezte és lebontása 1870-ben történt meg.

gyáros, Ganz Ábrahám nagyiparos és Heckenast Gusztáv nyomdász, könyvkiadó vagy éppen báró Sina Simon földbirtokos, mecénás.¹⁴ A Kohner családnak ez volt az egyik első vállalati jellegű befektetése.

Az első cégbíróságilag dokumentált színházi vállalatot, a Varietés Részvény Színházat 1869-ben Ellenberger Henrik író¹⁵ és pénzügyi csoportja alapította 300 ezer forint alaptőkével 30 év tartamra.¹⁶ A Varietés a német ajkú lakosság részére jött létre, akiknek ekkor éppen nem volt állandó színházuk „...színjáték- és énekdarabok előadására alkalmas helyiségek felállítása, s ezekben operették, szindarabok, vaudevilles, vig színjátékok, hangversenyek és nyilvános mulattató előadások megtartására” hozták létre. A Madarassy-Beck, ekkor még Beck bankár családnak ez volt az első befektetése. A színházat a Gyapjú (mai Báthori) utcában építették fel. Működéséről a cégbírószági iratokból nem sokat tudunk meg, rövid ideig működött, és 1876-tól felszámolás alatt állt.¹⁷

További színházi vállalatok alakultak szerte az országban összesen 8 helyen. A legfontosabb az 1870-as alapítású székesfehérvári, az 1875-ös miskolci és az 1862-es vagy a 1876-os győri színházi cégek voltak. Budapesten 1894-től 1918-ig, az Unió Rt. létrejöttéig összesen 7 színházi részvénytársaságot alapítottak.

14 A részvényesek 1852-es listájában 24 név, 1859-es listájában pedig 97 név szerepel. BFL IV.1303.f V.39/1859.; V.918/1869.

15 A cég vezetői: Bachmayer György (elnök), Hirsch Henrik (igazgató), Ellenberger Henrik (1805–1883) író, Budapesti Bankgyesület-Részvénytársaság (korábban Pest-Budai Kézműves Bank) elnöke (1871–1881), fő részvényese. BFL VII.3.c Budapesti Bankgyesület-Részvénytársaság Cg. VIII 1871/89., VII.2.e Budapesti Bankgyesület-Részvénytársaság, Cg. 1665., Okm. 6.

16 Cégnévváltozatok: Német Részvény Színház, Pesti Varietés Részvény Színház, Varietés-Részvény-Színház, Varietés-Actien-Theaters, Deutsches Aktien-Theaters, Variete Theatre, Varietés-Actien-Theaters is Pest. BFL VII.3.c Varietés-Részvény-Színház Cg. VIII 452/1869., VII.2.e Varietés-Részvény-Színház, régi Cg. 1877/83, Okm. 153, Központi Értesítő, 1877. május 9. 51. sz. 3. p.

17 Ez a német színház a harmadik volt a sorban, ami 1889-ben leégett és lebontották. A céget 1882-ben törölték a cégnyilvántartásból.

<i>Színházi részvénytársaságok vidéken</i>		
<i>Cégnév</i>	<i>Alapítási idő</i>	<i>Alaptőke alapításkor</i>
Székesfehérvári Színház Részvénytársulat	1870	100 ezer forint
Temesvári Színház-, Vigarda- és Szálloda Részvénytársulat	1871	300 ezer forint
Miskolci Nemzeti Színház Részvénytársulat	1875	59.275 forint
Győri Színház Részvénytársulat (Győri Színházi Részvény Egylet)	(1862) 1876	3690 forint
Zombori Színház Rt.	1879	32 ezer forint
Pápai Állandó Színház Rt.	1881	12,3 ezer forint
Nyíregyházi Színház Rt.	1893	61,6 ezer korona
Fenice Színház Rt. (Teatro Fenice Società nazioni)	1918	522,6 ezer korona

<i>Színházi részvénytársaságok Budapesten 1918-ig</i>		
<i>Cégnév</i>	<i>Alapítási idő</i>	<i>Alaptőke alapításkor</i>
Deutsches Theater	1852–1870	?
Varietés Részvény Színház	1869	300 ezer forint
Magyar Vígszínház Rt.	1894	268 ezer forint
Magyar Színház Rt.	1897	280 ezer forint
Uránia Magyar Tudományos Színház Egylet Rt.	1899	100 ezer korona
Népopera Rt.	1911	100 ezer korona
Wertheimer Orfeum Rt.	1911	100 ezer korona
Nemzeti Royal Orfeum Rt.	1916	500 ezer korona

<i>Színházi részvénytársaságok Budapesten 1918-ig</i>		
<i>Cégnév</i>	<i>Alapítási idő</i>	<i>Alaptőke alapításkor</i>
Medgyaszay Színház Rt.	1918	500 ezer korona
Unió Színházüzemi és Színházépítő Részvénytársaság	1918	6 millió korona

1894-ben létrejött gróf Keglevich István, Ditrói Mór és Faludi Gábor irányításával egy új színház építésére, működtetésére és a „*víg műfaj*” felkarolására a Magyar Vígszínház Rt, a mai Vígszínházat üzemeltető egykori cég.¹⁸ A részvényesek között ott voltak a gazdasági élet meghatározó családjai és személyei, mint például Beck Nándor bankár vagy a Kohner család tagjai: Zsigmond, Ágoston és az ifjú Adolf nagykereskedők-bankárok.¹⁹ Ők voltak azok, akik előteremtették a bécsi Fellner és Helmer (Fellner & Helmer) építész iroda által tervezett neobarokk épületre a pénzt. Később teljes egészében a Faludi család kezébe került a színház és azt működtető cég, melyet Faludi Gábor és fiai, Jenő, Sándor, Miklós és nagybátyjuk, Ignác irányított. 1921 márciusáig, 1920 októberében váratlanul eladták az amerikai Ben Blumenthal színházi vállalkozónak,²⁰ az United Play Corporation tulajdonosának, aki mögött a magyar származású Zukor Adolf (Adolph Zukor), a Paramount Pictures filmvállalat alapítója állt.²¹

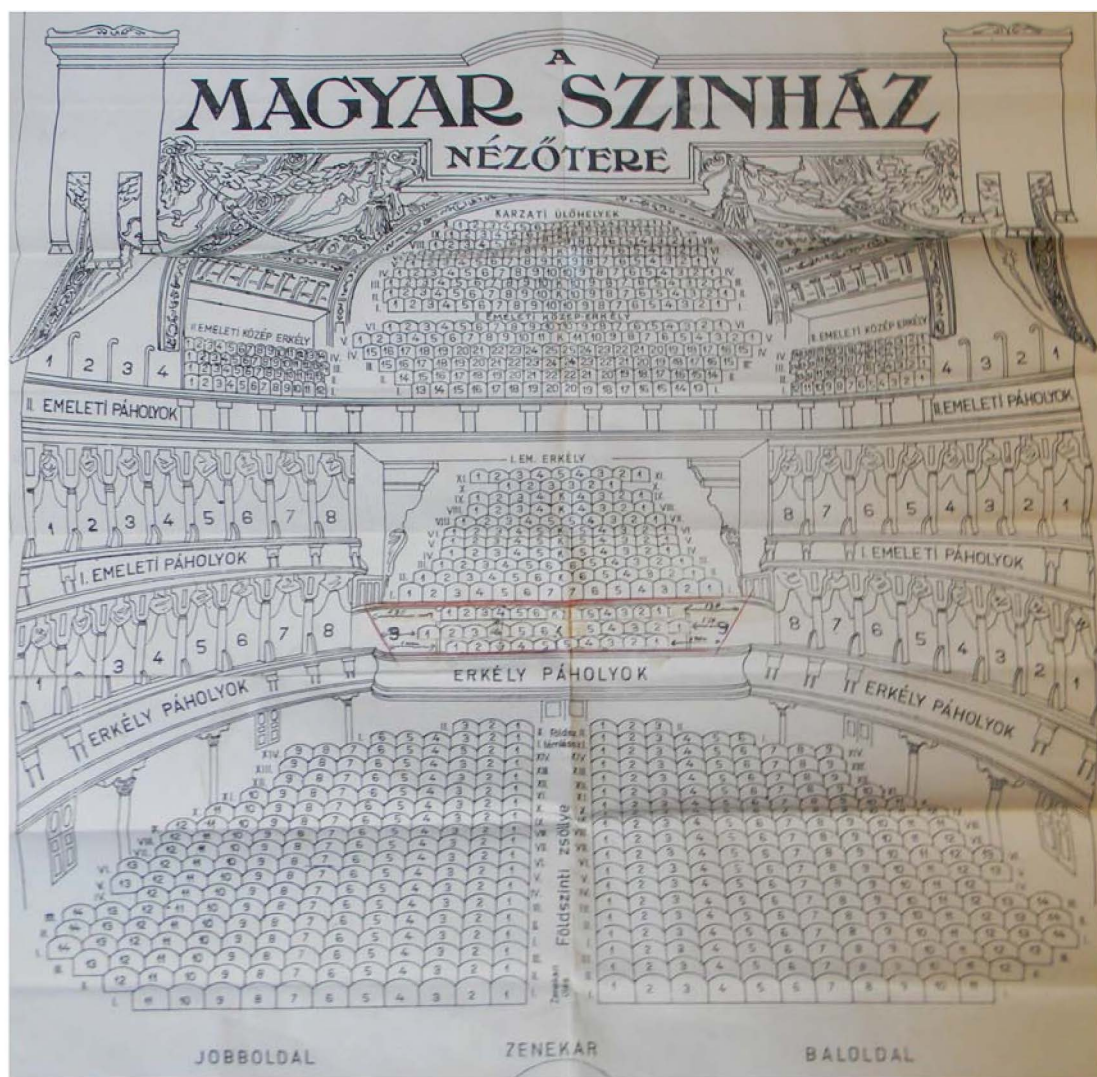
1897-ben Rákosi Szidi színésznő, illetve sógora, Evva Lajos színházi igazgató és még 20 pénzügyi befektető alapította meg a Wesselényi utcában a Magyar

18 A Magyar Vígszínház Rt. a leghosszabb ideig működő színházi vállalat volt, 1894-től 1950-ig működött, amikor a Pénzügyi Központ felszámolta és államosította. BFL VII.2.e Magyar Vígszínház Rt., régi Cg. 1894/125., Cg. 1348., Okm. 575.

19 További részvényesek: gróf Andrássy, Hatvany-Deutsch, Harkányi, gróf Károlyi, gróf Keglevich, Kornfeld, Krausz, Leipziger, Neuschloss, Schossberger, Strasser, Ullmann, csepeli Weiss, Wahrman, Wodianer, Wolfner családok tagjai, báró Kochmeister Frigyes, Lánchy Leó, Széll Kálmán, Vörös László stb. BFL VII.2.e Magyar Vígszínház Rt., régi Cg. 1894/125., Cg. 1348., Okm. 575.

20 Incze, 1922. 46. p.

21 Zukor Adolf amerikai helyettese Ben (Benjamin) Blumenthal, az ő európai helyettese volt fivére, Ike Blumenthal, magyarországi képviselője dr. Bedő Mór jogtanácsos, és az ő felügyelete alá tartoztak a Vígszínház Rt. vezetői, gróf Pongrácz Ferenc (1865–1931) elnök, Roboz Imre (1892–1945) vezérigazgató, igazgató és Jób Dániel (1880–1955) igazgató.

1. kép. Magyar Színház nézőtere (BFL IV.1420.c)

Színház Rt-t,²² ahogy akkoriban hívták, a Magyarkát. A cég Rákosi és a Beöthy család érdekeltségében volt, és részvénytársasági formában működött, még akkor

22 A Magyar Színház Rt. 1897. február 8-án alakult meg a Népszínház épületében. A pénzügyi befektetők között volt 1 színész, 1 színházi igazgató, 1 politikus, 1 politikus-nagyiparos, 3 nagykereskedő, 2 vállalati vezető, 1 iparos, 2 bankár, 2 építész, 1 szobrász, 1 újságíró, 1 gyógyszerész, 1 gyógyszerész-orvos, 1 háztulajdonos, 1 házkezelő, 2 székesfővárosi tanácsos és számvizsgáló. BFL VII.2.e Magyar Színház Rt. régi Cg. 1897/34., Cg. 3648., Okm. 788., Központi Értesítő, 1897. április 4. 28. sz. 344. p.

is, amikor a fő részvényes az Unó Rt. volt. 1898-ban Rákosi Szidi kinevezte ifjú fiát, Beöthy Lászlót a vállalat művészeti igazgatójának, akinek ezzel kezdődött a karrierje.²³ A családjában nem volt újdonság a színházi vezetés, mert nagybátyja Rákosi Jenő az 1870-es és 1880-as években a Népszínház igazgatója volt. Beöthy László második igazgatása alatt 1914-ben Vágó László építész tervei alapján megújult az intézet, a kor egyik legmodernebb színháza lett, s megváltoztatta a profilját, operettszínházból prózaivá vált. 1907 és 1917 között 3459 eladást játszottak, amiből 273 magyar és 191 külföldi szerző darabja volt. Legnépszerűbbek Bíró Lajos: Sárga lilium, Molnár Ferenc: A farkas és a francia Edmond Rostand: A sasfiók voltak.

1911-ben Wertheimer Lajos és családja hozta létre a Wertheimer Orfeum Rt.-t, mely a VI. kerületi Szerecsen utcában²⁴ mulatót, kabarét üzemeltetett.²⁵ Szintén ebben az évben alakult meg a Márkus család²⁶ vezetésével a Népopera Rt.²⁷ Közvetlenül az Unió Rt. megalapítása előtt, 1918 márciusában jött létre a Medgyaszay Színház Rt., melyet Medgyaszay Vilma színésznőről neveztek el, aki egyben részvényese is volt egy rövid ideig. Az alapításában a vidéki Gyöngösi Forgalmi Bank Rt. játszott fontos szerepet.²⁸

Az Unió Rt. születése

Az 1918-as gazdasági évet a világháború és forradalmi helyzet befolyásolta. A hadviselés érdekei alá rendelődt a gazdaság, kultúra, így a színház is, ahol a magyar, illetve hazafias szólamú művek előnyt élveztek. A férfi alkalmazottak egy része bevonult katonának, emberhiánnyal küszködtek a cégek, nehézséget jelentett szénhez és más árukhoz jutni és az árak is rohamos tempóban emelkedtek. A pénzintézetek legfontosabb feladata a hadikölcsönök propagálása és elhelyezése

23 BFL VII.2.e Magyar Színház Rt., régi Cg. 1897/34., Cg. 3648., Okm. 788., *Magyar*, 1985. 50–51., 74–75. p.

24 Ma Paulay Ede utca. Ezt megelőzően az 1909-ben megnyílt, Lajta Béla által tervezett Parisiana mulató működött itt.

25 BFL VII.2.e Wertheimer Orfeum Rt., régi Cg. 1911/1091., Cg. 632., Okm. 2326.

26 A Márkus család tagja volt Géza (1872–1912) műépítész, aki a Magyar Színházat építette újjá, Miksa (1868–1944) a Magyar Hírlap főszerkesztője és tulajdonosa, Dezső (1870–1948) az Operaház karmestere, színházigazgatója volt.

27 BFL VII.2.e Népopera Rt., régi Cg. 1911/593., Cg. 515., Okm. 2243.

28 BFL VII.2.e Medgyaszay Színház Rt., Cg. 7617., Okm. 3403.

volt, illetve a hazai ipar fejlesztése, új cégek alapítása, melyek képesek ellátni a hadiszükségleteket és helyettesíteni a külföldi importot. Az ország gazdasági és színházi központja változatlanul Budapest volt, ahol 7 színházi részvénytársaság működött, addig vidéken már csak Fiumében működött hasonló társas színházi vállalat.²⁹

1918 tavaszán hetekig keringtek a híresztelések Beöthy László elhatározásáról, hogy a színházait (Király Színház és Magyar Színház) eladja³⁰ egy új részvénytársaságnak, amely mögött báró Kohner Jenő és dr. báró Madarassy-Beck Gyula álltak. Beöthyről az a hír terjedt, hogy elfáradt, birtokot akar venni és gazdálkodni. Az érintett szereplők cáfolták a hírt, kapcsolatuk igazi természetére később derült fény.

1918 áprilisában egy pompás, háborút felejtő eseményre került sor a pesti cityben: dr. báró Madarassy-Beck Gyula és felesége, báró Hatvany Lili író és színházi kritikus estélyt³¹ adtak Falk Miksa utcai palotájukban. Az estélyen a politikai, gazdasági és a művészeti elit képviselői szép számmal képviseltették magukat. Megjelentek a majd májusban létrejövő Unió Rt. fő- és mellékszereplői, leendő vezetőségi tagjai és művészei is. Ekkor még csak az érintettek tudták, a nyilvánosság nem sejtette a kapcsolatot: Beöthy László színházigazgató, dr. báró Kohner Adolf, báró Kohner Jenő, báró Kohner Willy nagykereskedők, dr. Neumann Miksa cégvezető, gróf Teleki Sándor nagybirtokos, Kacsóh Pongrác zeneszerző, Herczeg Ferenc író, dr. Marton Miksa ügyvéd és Fedák Sári színésznő között.³²

Az Unió Rt. ötletének kitalálója Beöthy mellett báró Kohner Jenő volt. Valószínűleg a színházak és mulatók esti világában ismerkedtek meg, együtt kártyáztak, szórakoztak, nőztek, meghitten italoztak, egy nyelven beszéltek, értették egymást. Kohner Jenő segített pénzügyi befektetőket találni az Unió Rt. létrejöttéhez, de egy feltételt szabott Beöthynek: mozdíthatatlan értéket, jól felszerelt birtokot kellett vásárolnia kastéllyal. Olyan birtokot, amely a gazdájának polgári tekintélyt ad. Ezt később teljesítette is, az Unió Rt. vesztére.

29 Vidéken nem szűnt meg a színjátszás, de az azokat működtető részvénytársaságokat felszámolták, és átalakultak más gazdasági formára.

30 *Incze*, 1919. 40. p.

31 Az estélyen megjelent többek között gr. Tisza István volt miniszterelnök, gr. Bánffy Miklós író, az állami színházak intendánsa, Bódy Tivadar alpolgármester, Weiss Manfréd nagyiparos, ifj. Chorin Ferenc nagyiparos, Heltai Jenő, Molnár Ferenc.

32 *Színházi Élet* 1918. 16. sz. 6–7. p.

A színházi életben a következők történtek az Unió Rt. alapítása körüli napokban május 27-én és 28-án: a gróf Bánffy Miklós intendáns által irányított Operaházba látogatott IV. Károly király és Zita királyné, ahol díszelőadást tartottak a tiszteletükre, a Király Színházban délután Kálmán Imre Csárdáskirálynőjét, este Lehár Ferenc Pacsirtáját játszották. A Magyar Színházban Bíró Lajos Hotel Imperial című darabja ment Fedák Sári főszereplésével, a Belvárosi Színházban Hatvany Lili Noé bárkája című színműve.³³

A cáfolatok ellenére az Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt. alapszabály tervezetét a részvényesek 1918. május 27-én fogadták el, majd 28-án jött létre hivatalosan 6 millió korona alaptőkével, 15 ezer darab, egyenként 400 korona névértékű részvénnyel a Magyar Jelzálog Hitelbank Nádor utcai központi épületében.³⁴ A legnagyobb részvényesek között ott volt a Magyar Város és Községfejlesztési Bank Rt. (továbbiakban Magyar Városi Bank) és a Kohner Adolf Fiai cég is. A vállalat alapszabályának tárgyába a következők kerültek bele: „...*színházak, mulatók és rokonüzemek építése, bérlete, berendezése saját üzemben tartása vagy bérbeadása, e rendeltetést szolgáló és egyéb ingatlanok vétele és eladása, azoknak beépítése vagy bérbeadás útján vagy saját üzemben való hasznosítása, díszlet és jelmezgyárak, jegyirodák, zenemű és színdarabkiadó vállalatok, színházüzgynökségek, varieték, mozgószínházak, filmgyárak, egyszóval minden a színházi üzemmel rokon és azt célszerűen kiegészítő üzemek és vállalatok megszerzése, létesítése, üzemben tartása és értékesítése.*”³⁵

Ebben az időszakban különösen az operett műfaja nagy népszerűségnek örvendett, virágkorát élte Magyarországon, melynek központi színháza a Király Színház volt. Beöthy László és a befektetők bíztak a további hosszú évekre kitartó színházi konjunktúrában, s bíztak a pesti fizetőképes közönségben.

Az éppen megalakult vállalat vezetősége és részvényesei nagyszabású terveket dédelgettek a háború utáni időkre. A József körút és Üllői út sarkán álló Gschwindt-féle gyár³⁶ üres telkén szerették volna felépíteni Budapest legnagyobb és leglátványosabb színházát, az 5-6 ezer férőhelyes Kolosszeumot (Amphitheatrum), melyben lett volna egy óriási színpad, egy manézs,³⁷ egy víz-

33 Az Ujság 1918. május 28. 125. sz. 7. p.

34 1918. július 27-én jegyezték be a Budapesti Királyi Törvényszék társas cégjegyzék 77. kötet 195. lapjára. BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

35 Uo. alapszabály

36 Gschwindt-féle Szesz-, Élesztő-, Likőr- és Rumgyár Rt.

37 Manézs francia eredetű szó, jelentése cirkuszi porond, fedett lovarda.

medence és egy cirkuszszerű nézőtér is. Terveztek egy Palota Színházat a Vilmos császár (ma Bajcsy-Zsilinszky) út mellett, mely a legnagyobb operettszínháza lett volna a fővárosnak, egy 400 férőhelyes Kamara Színházat, színházi ügynökséget és színésziskolát. Az utánpótlás az 1892 óta működő Rákosi Szidi vezette színésziskola csatlakozásával valósult meg, 1918 nyarán.³⁸ Terveztek még jegyirodát, kiadóvállalatot a színpadi művek számára, díszlet- és jelmezgyárat.³⁹ Az Unio Rt. új színházi rendezőt is szerződtetett, a svájci származású Josef Daneggert.⁴⁰

Az Unió Rt. amerikai típusú vállalkozás, tröszt volt, mely működése során hat színházat, három bérházat⁴¹, egy színházi vállalatot, a Magyar Színház Rt.-t birtokolt. Az utóbbi vállalatban legnagyobb részvényes maga az Unió Rt., illetve Beöthy László és Lázár Ödön volt, Lázár egyben igazgatója is, így nem volt nehézség érdekeltséget kiépíteni, befolyásolni a színházi műsort.

Mi is a tröszt? 1925-ös vizsgálati iratban következőképpen fogalmazódott meg: „Az Unio r.t. tulajdonképpen színházi tröszt. A trösztnek az az értelme, hogy kevesebb munkaerővel képes fenntartani üzemeket, mint több önálló vállalat és éppen ezért joggal tekintik a trösztöt a munkakeresők veszedelmének.”⁴² Hivatalos megfogalmazásban az 1875. évi (XXXVII. tc.) kereskedelmi törvény a társas vállalkozás négy formáját ismeri,⁴³ ezen kívül a gazdasági életben alkalmi egyesülésekkel is találkozunk, mint a kartellel (kartel), trösztel (truszt) és koncernnel (érdekközösség).⁴⁴ A kartellbe tömörült vállalatokat közös cél, szerződés kötötte össze, de közös vezetőség, megbízottak nem voltak, esetleg ágazati érdekvédelmi szervezet fogta össze az érdekelt cégeket. Hazánkban a legismertebbek közé tartoztak a malom- vagy a cukorkartell. A tröszt forma a XX. század elején jelent meg nálunk.⁴⁵

38 Unió Színházüzemi és Színházépítő Részvénytársaság Színészképző Iskolájában tanultak közül a teljesség igénye nélkül néhány név: Bársony Rózsi, Bilicsi Tivadar, Fedák Sári, Gózon Gyula, Honthy Hanna, Latabár Kálmán, Maklár Zoltán és Vaszary Piri.

39 Budapesti Hírlap 1918. május 29., 126. sz. 9. p., Az Újság 1918. május 29. 126. sz. 8. p., Pesti Hírlap 1918. május 29. 126. sz. 6. p.

40 Színházi Élet 1918. 43. sz. 7–8. p., *Danielczyk*, 2005. 429–430. p.

41 Következő bérházaknak volt a tulajdonosa az Unió Rt.: Király utca 73., Csengery utca 28., Izabella tér 6..

42 BFL VII.18.d 09/0205 — 1925. 1925. június 22-i irat

43 Társas cégek típusai: közkereseti társaság, betéti társaság, részvénytársaság, szövetkezet és 1930-tól korlátolt felelősségű társaság.

44 További alkalmi egyesülések: konzorcium és szindikátus.

45 A tröszt első formája USA-ban jelent meg 1882-ben, amikor Rockefeller család vezetésével létrejött a Standard Oil Trust.

Ennek keretében a vállalatok megtartották jogi különállásukat, de vagyonukat a felettük álló részvényesek, vezetők, vagy megbízottak kezelték és irányították őket, bizonyos munkafolyamatokat közösen végeztek. Fontos célja volt a szabad verseny kiküszöbölése, színházi téren szabályozni tudta a jegyárakat, műsorokat, fizetéseket is. A koncern érdekközösség, egyesülés, melynek célja, hogy több önálló cég közös haszonért dolgozzon.⁴⁶ Az iratokban és újságokban az Unió Rt.-vel kapcsolatban keveredik a tröszt, kartell és koncern fogalma. Az Unió Rt.-n kívül tröszt jellegű volt a Ben Blumenthal-féle Vígszínház, a Wertheimer család színházai és az állami színházak is. A Blumenthal-féle érdekcsoport a színházak mellett mozi tröszt alakítással is foglalkozott, de sikertelenül.

A Belvárosi Színház igazgatója dr. Bárdos Artúr volt, aki a Játék a függöny mögött című munkájában így emlékezett vissza arra, hogy került a trösztbe: *„Ebben a szezonban történt, hogy Beöthy László az Unió vezérigazgatója fel szólított, hogy a Belvárosi és Andrassy-úti Színházzal lépjek be az Unió színházi koncernjébe, melyhez akkor még csak Magyar-, a Király- és a Blaha Lujza-színház tartozott. Nagyon meghökkentett ez az ajánlat. Mindkét színházam kitűnő eredménnyel dolgozott. Áldozzam fel a függetlenségemet?”* „Közismert ékesszólással és nagy szuggesztivitásával fejtette ki előttem, hogy milyen művészi lehetőségeket nyit meg számomra ez az egyesülés, a pénzbőség, az Unió hatalmas díszlet- és jelmeztára...”⁴⁷

A társaság igazgatása

Az Unió Rt. legfőbb szerve (közege) a részvényesekből álló közgyűlés volt, ahol nagy és kis részvényesekkel egyaránt találkozunk. A nagy részvényesek: Magyar Városi Bank, Magyar-Amerikai Bank Rt., Kohner Adolf Fiai cég, Madarassy-Beck, Kohner és Faludi család képviselői, a kisebb részvényesek közé tartoztak Beöthy László, Herczeg Ferenc író, Bíró Lajos író és dr. Marton Miksa ügyvéd, színpadi kiadó. Itt volt még Bárczy István polgármester is, aki, a Fészek Klub törzstagja volt. Ebbe a klubba járt maga Beöthy is, s innen a kapcsolat. Egyéb baráti kapcsolatokkal is találkozunk, mert Kohner Jenő jó barátja volt Beöthy László és dr. Marton Miksa is. Egy pesti újságíró nagyon jellemzően írt a pesti city részvényeseiről: *„Régen (talán még emlékeznek rá az öreg emberek), a rész-*

46 Dobrovics, 1934. 13–19., 410–415. p., Marbach, 1932. 310–320. p.

47 Bárdos, 1942. 60–61. p.

*vényes volt a világ legboldogabb teremtese. Napközben csak pipált, sétált, amikor aztán érkezett a közgyűlések ideje Wertheim-kasszából, vagy ládafiából előszedte a részvényeit, feleségtől elkérte a nagy ollót és élvezettel nyírta-nyírogatta le szelvényeket. Az osztalékból aztán bőven tellett mindenre.*⁴⁸

A közgyűlés tagjai lehetnek budapesti pénzintézetek, magán bankházak, magánszemélyek: bankárok, nagykereskedők, politikusok, színészek, zeneszerzők, írók és képviselők. A közgyűlés lehetett alakuló (1918. május 28-i), rendes (négy-szer 1920–1924 között), rendkívüli (egyszer 1925-ben) és feloszló, ami akkor volt határozatképes, ha a részvényesek egyharmada megjelent. A közgyűlés vezetője az igazgatóság elnöke, akinek akadályoztatása esetén a helyettese, az alelnök (elnök-helyettes) vagy az igazgatóság által kiküldött igazgatósági tag elnökölt.⁴⁹

A közgyűlés fő feladata az alapszabály megállapítása, módosítása, az alaptőke felemelése, csökkentése, igazgatósági és felügyelő bizottsági tagok választása, elmozdítása, igazgatói és felügyelő-bizottsági jelentések, mérlegek, számadások megvitatása vagy elfogadása, tiszta nyereségre vonatkozó indítvány előterjesztése volt. Ide tartozott még a kartellszerződés megkötése, egyesülés lehetősége más társasággal és felszámolás elrendelése is.⁵⁰

Az igazgatóság a cég ügyvezető szerve, ami az Unió Rt.-nél nem igazán valósult meg, mert Beöthy diktatórikus, hajlama nem engedett teret az önálló gondolkodású tagoknak. Aki nem értett vele egyet, az otthagya, vagy eladta a céget alóla, mint Kohnerék. Az igazgatóság 1919-ben 7, 1920-ban 10 és 1924-ben 11 tagból állt, választás útján három évig viselték a tisztséget. Élén az elnök állt — aki legtöbbször a közgyűlés elnöke is volt —, helyettese az alelnök. Az elnök leginkább a legnagyobb részvényes, mint báró Kohner Jenő, dr. báró Madarassy-Beck Gyula, dr. báró Kohner Adolf, esetleg a legtekintélyesebb személy, mint gróf Teleki Sándor vagy Beöthy lett. Ez a pozíció leginkább jelképes volt, és ha határozott személy volt az illető, akkor beleavatkozott a pénzügyekbe, de a színháziakba nem, ezt meghagyták a vezérigazgató feladatának. Az Unió Rt. alelnöke margittai dr. Neumann Miksa lett, aki a Kohner Adolf Fiai közkereseti vállalat cégvezetője volt. A pénzügyi élet meghatározó alakja, s így írnak róla: „...bizonyos Neumann nevezetű urat, akit pontosan annyira nem szeretnek a pesti

48 Színházi Élet 1924. 15. sz. 66. p.

49 BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427. alapszabály

50 Uo. alapszabály

Cityben, mint amennyire Kohner Adolfot kedvelik.”⁵¹ A negatív vélemény mögött az állt, hogy főnökei utasításait teljes egészében megpróbálta teljesíteni.

2. kép dr. báró Kohner Adolf

A Hungária Műtrágya, Kénsav- és Vegyipar Rt. 50 éve. 1890–1940. Bp., 1940.

51 Radnóti, 1929. 108. p.

Az igazgatóság minden olyan kérdésben döntött, illetve minden olyan feladatot ellátott, melyet a közgyűlés hatáskörébe utalt és feladatává tett.⁵²

A vezérigazgató kötelessége a színházi társaság munkaszervezete folyamatos tevékenységének szervezése, a tevékenységéhez szükséges feltételek biztosítása volt. A tröszthez tartozó színházak teljes ura, „vezére” volt Beöthy, de a közgyűléseken és pénzügyi tanácskozásokon csak alvezér volt. Bankárok és nagykereskedők vették körül, nem szívelte őket — kifejezetten nem dr. Neumann Miksa cégvezetőt — de kénytelen volt velük kiegyezni. Kivétel is volt ez alól, báró Kohner Jenő. A pénzügyi hatalmasságok pedig ráhagyták Beöthyre a színházak irányítását, nem szóltak bele, a színpadi művek kiválasztásába, a művészek szerződtetésébe sem.⁵³

Beöthy helyettese, bizalmas munkatársa Lázár Ödön volt, akit mindenféle címmel ellátott: titkár, helyettes-igazgató, a Király Színház igazgatója, ügyvezető igazgató, helyettes-vezérigazgató. Összesen 5 állandó és 1 nyári színháznak volt vezetője, s ő hajtotta végre Beöthy utasításait.⁵⁴

Egy érdekes kis történet maradt arról, hogy is tudta meg Lázár, hogy kinevezték az Unió Rt. igazgatójává. „Megalakult az Unió Színházüzemi és Színházépítő Részvénytársaság, mely átvette a Királyt és a Magyar. Beöthy László természetesen tovább vezeti a két színházat, csak Lázár Ödönre jelentett némi változást az új alakulás, Lázár helyettes-igazgató volt eddig és igazgató lesz ezután. Lázár nem tudott erről a változásról és csak akkor értesült róla, mikor a héten egyik este hat órakor, a megszokott pontos időben bement a színházba és ebben a szokatlan időben ott találta Beöthyt, aki csak hét óra után szokott bejárni. Beöthy ott állt a Lázár ajtaja előtt és dolgozott. Nagy munkában volt, vakarta le a h. betűt Lázár táblájáról az igazgató szó elől. Éppen végzett, amikor jött Lázár. Mit csinálsz? — kérdezte csodálkozva. — Ezennel kineveztelek igazgatónak. — felelte Beöthy és levakart táblára mutatott.”⁵⁵

A vezérigazgató és helyettese alá tartoztak az intézmények igazgatói: a Király Színház élén Lázár Ödön, a Magyar Színház élén Vajda László, az Andrássy úti Színház élén dr. Bárdos Artúr és dr. Szirmai Albert, a Blaha Lujza Színház élén Emőd Tamás és Szirmai Imre, a Belvárosi Színház élén Emőd Tamás és dr. Bárdos Artúr állt. Kisebb vezetőkkel, vezető beosztású tisztviselőkkel is találkozunk, mint

52 BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427. alapszabály

53 *Magyar*, 1985. 261. p.

54 Uo. 263. p.

55 Színházi Élet 1918. 25. sz., 20. p.

a gazdasági ügyek felügyelőjével, cégvezetővel, gazdasági főnökkel, titkárokkal, főpénztárossal, főellenőrrel, ellenőrrel és a gondnokkal. A személyzethez tartoztak a dramaturgok, főrendezők, rendezők, karmesterek, ügyelők és a sűgők is.⁵⁶

A felügyelő-bizottság négy-hat tagját választással jelölte ki a közgyűlés a befektető cégek vezető tisztviselőiből, melynek feladata az ügyvezetés (cég könyvei, iratai) ellenőrzése volt.⁵⁷

Részvényesek, vezetők, érdekeltségek, kusza gazdasági kapcsolatok

Tekintsük át, kik voltak az Unió Rt. legfontosabb részvényesei, kezdve a legnagyobbakkal, : a Madarassy-Beck család és az érdekeltségükben lévő Magyar Városi Bank, Kohnerék, Faludi György pénzügyi csoportja. Ezt követően szólunk a kisebb részvényeskről, köztük Beöthy Lászlóról.

A legnagyobb részvényesek a gazdasági elit tagjai voltak. Lengyel György szociológus megfogalmazása szerint e csoport tagjai azok társadalom csúcsán álló gazdasági szereplők, akiknek lehetőségük van döntéseikkel a gazdasági élet alakulását befolyásolni.⁵⁸ Az elit fogalmához hasonló jelentéssel bír a „pénzoligarchia” szó is, s annak szinonim alakja.⁵⁹ Az 1910-es és 1920-as években a köznyelv és a sajtó nem nagyon használta az előbb említett kifejezéseket, hanem inkább „milliomosokról” beszéltek, a háború alatt meggazdagodottakat, akik a hadi konjunktúrát érdekeltségeik és vagyonuk növelésére használták ki, pedig „hadimilliomosnak” nevezték.⁶⁰

Az akkori gazdasági elit egyik része végigjárta a banki-vállalati ranglétrát, a gyakornoktól az elnök-vezérigazgatói pozícióig. Az általuk irányított bank, vállalat saját tulajdonban volt, vagy csak résztulajdonosok voltak. A családi vál-

56 Incze, 1922. 116–118. p.

57 BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

58 Lengyel, 1989. 10. p.

59 1989 előtti gazdaságtörténeti munkákban a fináncitőkés, nagytőkés csoport kifejezést használták. Az akkori munkák hielferdingi–lenini elméleti nézőpont jegyében születtek.

60 Hányan lehettek a milliomosok? Varga Jenő 1912-ben 50 főre teszi a számukat, a Magyar Estilap adatai szerint 1914-ben 90 főre, 1920-ra 352-re növekedett a milliomosok létszáma, illetve 15 milliárdos élt Budapesten, akik 40%-a zsidó származású volt. Varga, 1912.; Magyar Estilap, 1920. március 15. 2. p.

A saját számításaim szerint a XX. század elején 55 bankár és nagyiparos család kezében volt a magyar gazdaság meghatározó része.

lalkozásukat, kereskedőházukat feladták, vagy nem is rendelkeztek vele. Ebbe a csoportba tartoztak Madarassy-Beckék. A gazdasági elit másik része a XIX. század folyamán kereskedésből, családi vállalkozásából (cégből) emelkedett a vezető bankárok, nagyiparosok és a nagykereskedők rétegébe, majd a XX. század első évtizedeiben tovább terjesztették a gazdasági érdekeltségeiket, ilyen volt a Kohner család.

A Madarassy-Beck család első ismert tagja Beck Nándor kereskedő volt, aki a XIX. század első felében telepedett le Madarasra, ahol terménykereskedelemmel foglalkozott.⁶¹ Beck Nándor Berger Sárával kötött házasságából született Miksa (1839–1924) és Nándor (1840–1909), akik a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltó Bank⁶² és a Magyar Jelzálog Hitelbank csúcsvezetői lettek. A családjuk második generációjához tartoztak, s a jól megalapozott kisbankokat továbbfejlesztették nagybankokká, a magyar pénzügyi és a gazdasági élet meghatározó alakjaivá váltak. Ennek elismeréseként 1895-ben magyar nemességet, majd 1908-ban és 1913-ban bárói címet kaptak Madarassy-Beck kettős névvel.⁶³

Madarassy-Beckék az Unió Rt. alapításakor 1918-ban 17 pénzügyi és 17 vállalati vezetői pozíciót töltöttek be. A bankjaik számtalan ipari és kereskedelmi érdekeltséggel rendelkeztek, ami által befolyásolni tudták a vállalati vezetést.⁶⁴

61 A korabeli Bács-Bodrog vármegye az ország egyik legjobb gabonatermő vidéke volt.

62 1869-ben alapított Magyar Leszámitoló- és Pénzváltó Bank jogelődjét, a Malvieux C. J. bankházat 1829-ben alapították, s ez volt Pest legelső bankja. BFL VII.3.c Malvieux C. J., Cg. VII 94/1866.

63 *Gudenus*, 1993. 230–232. p., *Kempelen*, 1931. 158–159. p.

64 Nagy Magyar Compass 1917–1921-es kötetei.

*A Madarassy-Beckek gazdasági érdekeltségeiben betöltött tisztségei
(1918–1920)*

	<i>Pénzintézet</i>				
	<i>vezér-igazgató</i>	<i>elnök</i>	<i>alelnök</i>	<i>igazgatósági tag</i>	összesen
br. Madarassy-Beck Miksa	–	2	–	–	2
dr. br. Madarassy-Beck Gyula	–	3	1	4	8
br. Madarassy-Beck Marcell	1	1	1	4	7
Összesen	1	6	2	8	17

	<i>Biztosító, ipari és kereskedelmi vállalat</i>				
	<i>elnök</i>	<i>alelnök</i>	<i>igazgatósági tag</i>	<i>felügyelő-bizottsági tag</i>	összesen
br. Madarassy-Beck Miksa	2	–	–	–	2
dr. br. Madarassy-Beck Gyula	2	–	4	–	6
br. Madarassy-Beck Marcell	–	1	7	1	9
Összesen	4	1	11	1	17

A harmadik generáció tagjai folytatták a szülők által kiépített szerepkört, sőt túl is tettek rajta, de megélték a bukást is. Miksa fia, Marcell (1873–1945) apja bankjánál kezdte el a pénzügyi tevékenységét, majd megörökli az apja pozícióit is. Felesége csepeli Weiss Berthold (1845–1915) nagykereskedő, nagyiparos és politikus lánya, Weiss Jolán (1882–1935) lett. Weissék alapítják az első nagyüzemi konzervgyárat, és a csepeli gyáróriás révén ők lesznek a gazdasági elit leggazdagabb, legbefolyásosabb családja a Horthy-korszakban. Marcell nem vett részt személyesen az Unió Rt. és színházainak működtetésében, de az általa vezetett bankokon keresztül támogatta unokatestvére, Gyula üzleti elképzeléseit.

A Madarassy-Beck család legismertebb tagja Gyula volt, 1873-ban Budapesten született Nándor fiaként. Tanulmányait Budapesten, Berlinben és Cambridgeben végezte, majd állam- és jogtudományokból doktori címet szerzett a Budapesti Tudományegyetemen. Szakmai gyakorlatát Bécsben, Párizsban, Londonban és az apja egyik pénzintézetében, a Magyar Agrár és Járadékbank Rt-ben szerezte. 1900-ban a Magyar Jelzálog Hitelbank főtisztviselője, igazgatósági tagja, 1915-ben alelnök-vezérigazgatója, majd gróf Khuen-Héderváry Károly⁶⁵ elnök, volt miniszterelnök halála után 1918 áprilisában elnök-vezérigazgatója lett. A pesti City tagjai gyakran egymás között házasodtak, Madarassy-Beck Gyula első felesége báró Gutmann Amália Lily volt, akinek apja báró Gutmann Vilmos (1847–1921) nagykereskedő és földbirtokos, a nagykanizsai Gutmann S. H. cég tulajdonosa volt.⁶⁶ Amália Lily édesanyja megyeri Krausz Róza (1859–1932), akinek családja tevékenyen részt vett a pesti malomalapításban. Második feleségét szintén a gazdasági elitből választotta ki, báró Hatvany (Hatvany-Deutsch) Lily Karolina (1890–1967) írónőt, akinek családja a legnagyobb cukoripari érdekeltséggel rendelkezett az országban.⁶⁷

Korszakunkra jellemző volt, hogy a gazdasági elithez tartozó családhoz egy vagy több nagybank kapcsolódódott, ezek segítségével alapítottak kisebb pénzintézeteket bizonyos pénzügyi feladatokra, majd ezek támogatásával további ipari-kereskedelmi cégeket hoztak létre. Ezáltal sűrű érdekeltségi- és kapcsolatháló jöhetett létre.

65 Gróf Khuen-Héderváry Károly (1849–1918) 1903-ban és 1910–1912 között miniszterelnök volt. Rákosi Jenő nála eszközölte ki a Király Színház engedélyét.

66 A bárói címet 1904-ben szerezték meg. A Guttmann S. H. cég később rt.-vé alakult, majd a cégközpontja Belisćébe (Horvátország) került át.

67 *Végváry-Zimmer*, 1910. 348–349. p.

3.kép báró Madarassy-Beck Gyula

[http://jozsefvarosanno.ucoz.com/index/madarassy_beck_csalad/0-68,](http://jozsefvarosanno.ucoz.com/index/madarassy_beck_csalad/0-68)
letöltés: 2014.június 12.

Madarassy-Beckékkal szorosan összefügg az Unió Rt. legnagyobb befektetőjének, a Magyar Városi Banknak a története.⁶⁸ Madarassy-Beckék nagybankjai és az érdekeltségükbe tartozó kisebb pénzintézetek, illetve tőlük független Kohner kereskedőház és számtalan város, község és vármegye alapította 1912-ben 5 millió korona alaptőkével Magyar Városi Bankot. Abból a célból hozták létre, „... *hogy a városok és a községek ügyeit gondozza és azoknak fejlesztését mozdítsa elő.*”⁶⁹

A Magyar Városi Bank a teljes országra kiterjedő vállalati érdekeltséget épített ki, az Unió Rt.-n kívül Budapesten 8, vidéken 7 és külföldön 2 céget birtokolt.⁷⁰

A szászbereki báró Kohner család őse, Kohner (Abraham vagy Nathan Kuhner) kereskedő Lipcséből Csehországon keresztül vándorolt Pestre, és fiai 1841-ben megalapították a kereskedőházukat a Kohner Henrik és Testvéreit (Heinrich Kohner & Brüder) a Dohány utcában (Tabakgasse) ahol toll- és terménykereskedéssel foglalkoztak kezdetben. Kohnerék egy tipikus pesti nagykereskedő család, akik német nyelvű askenáz zsidó származásúak voltak, majd gyorsan beolvadtak a magyarságba, és gazdaság elit soraiba jutottak. Kohner kereskedő fia, Adolf sikeres házasságot kötött, feleségül vette Sváb Lőrinc nagykereskedő lányát, Lujzát. Házasságukból öt gyermek született: Zsigmond, Károly, Henrik, Ágost (Ágoston) és a fiatalon meghalt Emil.⁷¹

Kohner Zsigmond (1840–1908) lett a család vagyonának és tekintélyének megalapozója, aki testvéreivel részt vett a Gründzeit időszakában a gründolásban, például a Kohner Adolf Fiai cég alapításában. Ez a nagykereskedőház, majd magánbankház volt az alapja a családi vállalkozásnak, amelynek mindig a család legidősebb férfi tagja volt a főnöke, helyettesei pedig a többi felnőtt férfi. Kohner Zsigmond a Pesti Kereskedelmi Bank igazgatósági tagja és alelnöke volt. Felesége a pesti City legfontosabb családja, Schossbergerék leszármazottja, a fiatalon meghalt Lujza (1843–1879). Fiuk, a színházrajongó Simon Vilmos, Willy báró, igazgatósági tagja lesz az Unió Rt.-nek és segítőtársa unokatestvérének, dr. báró Kohner Adolfnak.⁷²

68 A továbbiakban Magyar Városi Bank.

69 A bank első elnökének, Széll Kálmánnak beszéde. VII.2.e Magyar Város és Községfejlesztési Bank, régi Cg. 1912/534., Cg. 2540., Okm. 2477.

70 BFL VII.2.e Magyar Város és Községfejlesztési Bank, régi Cg. 1912/534., Cg. 2540., Okm. 2477.

71 *Hlbocsányi*, 2012. 44. p.

72 Uo. 45., 50–51. p.

Kohner Károly (1841–1894) a pesti malomiparban, az Erzsébet Gőzmalom Rt.-ben játszott fontos szerepet, valamint a családi képgyűjtemény alapjait fektette le. Fia volt az előbb említett dr. báró Kohner Adolf, a család legfontosabb tagja. Felesége, unokatestvére Kohner Helén (Ilona) (1872–?), akinek apja, Kohner Zsigmond volt. Az unokatestvérek házassága nem volt szokatlan a nagykereskedő családokban a vagyon megőrzése céljából. Dr. báró Kohner Adolf a bankárok és a nagykereskedők körének legtanultabb tagja volt, kémiaiából doktorált Berlinben. Jelentős tevékenységet fejtett ki a zsidó vallási és művészeti életben. Apjától örökölt képgyűjteményét továbbfejlesztette, amely a kor egyik legjelentősebb műgyűjteménye lett Magyarországon. Számtalan gazdasági és társadalmi érdekeltsége volt, ahol aktívan szerepelt. Ő szerezte meg 1912-ben a szászbereki nemesi előnevet és a bárói címet.⁷³

Szomaházy Arnold író, újságíró így írt róla a korszak egy színházi újságában: *„Nem tudom miért, de engem mindig a frankfurti bankár-patriciusokat körüllebegő patinás hangulat fog el, ha Kohner báróval, birodalma egyik-másik területén találkozom. Mert ő sok birodalmat mondhat magáénak: a zene, a kép, a szobor, a színház, az irodalom országaiban épp úgy otthon érzi magát, mint a finansiális területeken, ahol a puritánság aranykorszakát képviseli”*⁷⁴

Báró Kohner Jenő a magyar gazdasági élet kiemelkedő, érdekes alakja volt, a szakemberek zseninek tartották, tanácsait követték. 1876-ban született Budapesten Kohner Ágoston legkisebb fiaként. Seregnyi vállalatnak volt igazgatósági tagja, ezeket a pozíciókat nem sablonosan töltötte be, hanem aktív szereplője volt az igazgatósági üléseknek, melyekre rendszeresen eljárt és véleményt mondott. Szerette az újdonságokat, rajongott az automobilokért, így részvényese és elnöke volt a Bárdi József Automobil Rt.-nek, ami az első autóforgalmazó cége volt Budapestnek.⁷⁵ A bankári és nagyiparosi tevékenység mellett számos úri passziója volt: műtárgyakat gyűjtött, lóversenyekre járt, érdekelte a sport, rendszeresen bevettette magát a pesti éjszakai életbe mulatni és kártyázni. Szerette a színházat, a nőket, de soha nem házasodott meg, Balogh Etellel folytatott viszonyából három törvénytelen gyermeke született.⁷⁶

73 Uo. 49, 53–56. p.

74 Színházi Élet 1924. 15. szám, 67. p.

75 BFL VII.2.e Bárdi József Automobil Rt., régi Cg. 429/1907., Cg. 2322., Okm. 1579.

76 A Pénzvilág 1918. július 6. 27–28. sz. 955–956. p.

4.kép báró Kohnert Jenő
(dr. Moser Mária tulajdona)

Érdekeséggéppen említem, hogy míg 1918-ban 6 millió korona értékben alapították az Unió Rt.-t, addig báró Kohner Jenő magánvagyonra 6,848 millió korona volt. Természetesen a család összes vagyona jóval több volt, és a pénzarisztokrácia, a nagyiparosok között a legelőkelőbb szinten helyezkedtek el az 1910-es és 1920-as években. Madarassy-Beckék magánvagyonra eltörpült Kohnerékhez és a City többi családjához képest. A Kohner család gazdasági érdekeltségei az 1920-as évek végére: 3-4 pénzügyi intézet, 2 biztosító társaság, 30 ipari vállalat, 3 közkereseti társaság, 7 kereskedelmi és ipari érdekképviselői társaság.

Az Unió Rt. nagyobb részvényesei közé tartozott dr. Faludi Jenő is. 1873-ban született Devecserben, a Vígszínház alapító Faludi Gábor kereskedő⁷⁷ legidősebb fia, Sándor színházigazgató ikertestvére. Faludi Sándor nevéhez fűződött az első pesti kabaré megvalósítása és megszervezése, illetve az első pesti bár. „*Hosszú ideig az volt a nevezetessége, hogy a megtévesztésig hasonlít ikertestvérehez, Faludi Sándorhoz. A külsejének kellett megváltoznia, hogy rájöjjenek, hogy nem hasonlít hozzá. Úgy szereti a színházat, mint a nagyobbik fiát.*”⁷⁸ Bátyja, Miklós szintén színházigazgató volt. Jenő jogi végzettségű, először ügyvéd volt az Országos Színészegyesületnél, majd a Vígszínháznál jogtanácsos, 1911-től igazgató és művészeti ügyekkel foglalkozott tíz évig. A Vígszínház a korszak egyik legjobb színháza volt kitűnő színészi gárdával, ahol a francia bohózat és a magyar drámairodalom virágzott.⁷⁹ Amikor a Vígszínház gazdát cserélt, visszavonult a színházi világtól és a Magyar-Amerikai Bank Rt.-hez ment át,⁸⁰ melynek alelnöke, igazgatósági tagja és részvényese lett 1922 és 1924 között. Az igazgatósági tanácsban ott volt Faludi Jenő testvére Sándor, dr. Révész Jenő (alelnök) és dr. Bányai Sándor (igazgató), ők mindannyian megjelentek az Unió Rt.-ben, a Magyar-Amerikai Bank érdekeit képviselve.

A kisebb részvényesek közül egyről szeretnék megemlékezni, a korábban már említett vezéregyéniségről, szlováni Beöthy László vezérigazgatóról. Az egyik korabeli színházi évkönyv így írt róla: „*És minél többet foglalkozik színházzal: annál nagyobb hívévé válik, annál jobban szereti, annál lelkesebben rajong érte.*

77 Faludi (Waltersdorf) Gábor Devecserben volt kereskedő 1878-ig, majd felköltözött Budapestre szerencsét próbálni. Itt először borkereskedést, majd 1888 körül színházjegy árudát nyitott. Ez volt az első jegyértékesítési iroda Budapesten a Koronaherceg utca 3. szám alatt.

78 Incze, 1919. 35–36. p.

79 Vígszínházról lásd részletesen Magyar, 1979.

80 1907-ben alapított pénzügyi intézet. 1920-ig Fővárosi Kereskedelmi Hitelintézet Rt., 1922-ig Fővárosi Kereskedelmi Bank Rt. volt a neve. BFL VII.2.c Magyar-Amerikai Bank Rt., régi Cg. 1907/266., Cg. 1546., O. 1561.

*Igazi rajongó, egy kedves mondatért, amit a színdarabban hall, egy jó mozdulatért, amit a színésztől lát: napokig tud lelkesedni, bejárja a várost őszinte dicséretével és tüzzel, nagylelkűen és gavallérosan jutalmazza minden elismerésével.*⁸¹

Beöthy László 1873-ban született Budapesten nemesi⁸² és értelmiségi családban. Apai dédnagyapja, Gáspár (1786–1864) gabonakereskedő volt Komáromban. A gabonakereskedelemből meggazdagodva taníttatta a fiait: Zsigmond (1819–1896) táblai tanácselnök, a főrendiház tagja, író, Károly (1820–1864) ügyvéd és szerkesztő Győrött, László (1826–1857) író volt. Beöthy László nagyapja Zsigmond, apja Beöthy Zsolt (1848–1922) irodalomtörténész, az irodalomtudomány egyik vezető alakja volt a századfordulón. Édesanyja a német származású Kremsner Szidónia, magyarosan Rákosi Szidi színésznő, színészpedagógus. Anyai nagybátyja Rákosi Jenő író, újságíró, a Budapesti Hírlap tulajdonosa, több vállalat igazgatósági tagja, főrendiházi tag és a család nemesi rangjának és előnevének (mindszenti) megszerzője (1896). Rákosi Szidi nővére, Ida (1849–1906) híres jelmeztervező és divatlapszerkesztő, férje Csepreghy Ferenc színműíró volt. Szidi öccse, Rákosi Viktor (1860–1923) Sipulusz álnéven író, egyik húga, Rákos Fanny (1853–1906) színésznő, másik húga, Márta pedig Evva Lajos színházigazgató felesége lett.⁸³

Beöthy László testvére volt a fiatalon elhunyt Zsigmond (1875–1901) színész. Édesapja újbóli házasságából származó féltestvére, Beöthy Klára révén arisztokrata családok, így a gróf Takács-Tolvay és a báró Csávossy családok rokonságba is bekerült. László első felesége „a nemzet csalogánya”, Blaha Lujza (1850–1926) lánya, Soldos Sára volt, kinek rokonságában ott volt a báró Splényi család. Második felesége, Sziráky (Szwierak) Gizella (Gizi) volt, akinek apja a pálinkafőzésből gazdagodott meg. Ebből a házasságából származott Beöthy Lydia, Beöthy Lília (Baba, 1903–1951) színésznő, rádiós bemondó, aki az 1920-as évek pesti szépsége és az Óz, a csodák csodájának magyar fordítója volt.

Beöthy vezetői és színházi tapasztalatait a Magyar Színháznál szerezte meg. Feljegyezték ekkor róla, hogy „...már ifjúságában is sajnálta a fáradozást, az időt és a pénzt a nőktől, unta a hosszadalmas udvarlást, hiszen az alatt írni és kártyázni is lehet. Aztán meg: csevegni a feketékkel tudott, szeretkezni csak szökekkel. Ha éjjel feltűnt az orfeum kávéházában vagy más mulatóban, a szöke nők

81 Incze, 1919. 40. p.

82 A család a nemességét 1656-ban kapta.

83 Beöthy László életét lásd részletesen Magyar, 1985.

már igazították frizurájukat, tudták, hogy a vendég közülük választ.”⁸⁴ Fiatalsága, tapasztalatlansága és kártyaszenvédélye miatt nem tudott megbirkózni a vezetői feladatokkal, majdnem a csőd szélére juttatta a családi céget. Családja nyomására, parancsára lemondott és nagybátyja, Rákosi Jenő magas kapcsolatai által az állami Nemzeti Színház (Kerepesi úti) igazgatója lett, ahol éppen másik nagybátyja, Evva Lajos helyére került. Itt sem marad sokáig, mert gróf Keglevich Istvánnak, az állami színházak intendánsának írt kínos levele és egy sajtóper miatt távoznia kellett az állami szférából, illetve az országból, majd édesanyja és Rákosi Jenő hívására tért vissza és ekkor kezdődött el sikeres pályafutása.⁸⁵

Beöthy László 1903-ban a Király utca 71. szám alatti, különféle zenés mulatók⁸⁶ helyszínéül szolgáló épületében⁸⁷ a heves sajtótámadások ellenére,⁸⁸ gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök megnyugtató szemléje után megalapította a Király Színházat, melynek igazgatója lett, titkára pedig Lázár Ödön. Ez a színház a Beöthy–Rákosi család magánvállalkozása volt, s magyar operettjátászás fellelgyárrá építették ki.⁸⁹ Ebből fejlődött ki az Unió Rt., amelynek a Király színház épülete lett a központi telephelye, főszínháza, illetve a vezér irodája, amit főhadiszállásnak keresztelt el. Ez volt Budapest egyik legfontosabb, legnépszerűbb és leghíresebb operettszínháza, melyet Márkus Géza építész tervei alapján építettek át. Nagy sikerrel játszott Huszka Jenő, Lehár Ferenc, Kálmán Imre, Szirmai Albert, Jacobi Viktor és Kacsóh Pongrác darabjait.⁹⁰

84 Kellér, 2000. 22. p.

85 Beöthy László életét lásd részletesen Magyar, 1985., Schöpflin, 1929. I. 169–170. p.

86 Az Éden Színház, majd a Rémi Mulató, végül pedig a Somossy Orfeum működött itt.

87 Beöthy László 1903. áprilisban Krausz Károly háztulajdonostól vette meg az épületet.

88 „Halálszínház” volt a gúnyneve. Magyar, 1985. 106. p.

89 Az 1903. június 24-iki közgyűlés adott engedélyt Beöthy Lászlónak állandó színház alapításra, és előírta, hogy a magyar nyelvű művek előadására különös gondot kell fordítania. Budapest Főváros Közgyűlési jegyzőkönyv. 795/1903. 308–309. p., 1903. november 6-án nyílt meg Huszka Jenő–Martos Ferenc Aranyvirág című operettjével Budapest hetedik színháza. Pester Lloyd, 1903. november 7. 269. sz. 6. p.

90 Magyar, 1985. 106–116. p.

5. kép Beöthy László
Magyar Színházművészeti Lexikon, Bp., 1994., 84.p.

1907-ben visszatért a Magyar Színházhoz, ennek is igazgatója lett. 1911-ben megszerezte a Magyar Színház Rt. részvényeinek többségét egy ravasz csellel, mert nem szerette a felette állókat, nem bírta a kööttséget, a részvényesek viszont féltékenyen tekintettek rá. Kezdetben csak 2 részvénnyel rendelkezett az 56-ból. Titkára, Lázár Ödön New Yorkban megismerkedett egy fiatal magyar színésszel, színműíróval, Kardos Andorral (1875–1938), akinek volt egy ábrándja: a Király Színházban szeretett volna játszani, legalább néhány mondat erejéig. Lázárnak eszébe jutotta főnöke terve, és ebből magának is hasznót remélt. Rávette Kardost, hogy vegye meg a Magyar Színház Rt. részvényeinek többségét a tőle kapott pénzből, 140 ezer koronából, de kilétének felfedése nélkül. Kardos ügyessége révén 31 részvényhez jutott hozzá Beöthy, így 33 részvénnyel fő részvényese lett a vállalatnak. Kardos pedig megkapta a szerepet.⁹¹

Beöthy volt az, aki a részvényesekkel, a pénzügyi-politikai csoportokkal és a színházi alkalmazottakkal egyaránt tartotta a kapcsolatot. A politikusokat jól ismerte, de megvetette őket. Az Unió Rt. alapításába nem pénzzel szállt be, hanem tárgyi eszközökkel és ingatlanokkal: a Király és a Magyar Színházzal. Beöthy gazdasági és politikai kapcsolatait a családja, szent családja révén alapozta meg. Édesanyja rendszeresen beleszólt a színházak működésébe, a programok kialakításába, annak révén tudta akaratát érvényesíteni, hogy a fia kártyaadósságait rendezte.

A korban a bankszektornak nagy befolyása volt a gazdaság más ágazataira, így befektettek a kultúra területén működő cégekbe is, melyeket közvetlenül vagy közvetítőkön keresztül alapítottak, működtettek.⁹² A közvetítő lehetett egy bank leány pénzintézete, vállalata vagy esetleg egy embere (igazgatósági tagja, részvényese, cégvezetője). A mi esetünkben Madarassy-Beckék fő pénzintézetei által alapított leánybank, a Magyar Városi Bank vett részt az Unió Rt. létrehozásában. Az Unió Rt. igazgatósági tanácsában és részvényesei között megjelentek a bank képviselői, akik kontroll (ellenőrző, megfigyelő, érvényesítő) szerepet játszottak.⁹³ Itt egy Rudolf Hilferding közgazdász⁹⁴ által leírt és Alexander Gerschenkron gazdaságtörténész által továbbfejlesztett tézisre láthatunk példát. Hilferding a bank és az ipar kapcsolatáról, hierarchiájáról és a bankuralomról

91 Lásd részletesen *Kellér*, 2000.

92 *Tomka*, 1999. 13–14. p.

93 Uo. 132–134.o.

94 Rudolf Hilferding (1877–1941) osztrák-német orvos, közgazdász, szociáldemokrata politikus, pénzügyminiszter, fő műve: *Das Finanzkapital* (1910).

beszélt. Gerschenkron szerint Közép-Európában egy sajátos banktípus az úgynevezett vegyes (univerzális) bank alakult ki, ami a kereskedelmi és a beruházási bankok keverékéből jött létre.⁹⁵

6. kép Király Színház
BFL XV.19.d.2.c

A lendületes indulás

Az 1918-as évnek grandiózus tervekkel indultak neki az alapítók, de nem várt események sora következett be, világháborús vereség, forradalom, az 1919-es Tanácsköztársaság, román megszállás, Trianon, gazdasági visszaesés és az infláció. Az ország romokban, kifáradtan hevert, politikai bűnbakkeresés harapózott el az úgynevezett bűnbak korban. Az akkori szélsőségesek a tőke vagy a pénz szavakat

95 Tomka, 1999. 15. p.

a zsidósággal azonosították illetve a kommunizmussal. A zsidó származású bankárok, nagy- és kis kereskedők többsége rossz szemmel nézte a Tanácsköztársaság intézkedéseit, amely sokukat túszként tartott fogva, majd az azt követő román megszállást, kirablást. A konzervatív király- és kormányzó-pártiak elismerték a zsidók szerepét a gazdasági életben. Ifjú gróf Andrássy Gyula miskolci beszédében 1921-ben hangsúlyozta, hogy a zsidóknak nemzeti politikát kell vállalniuk, illetve nem szabad elítélni és lenézni a származásukat.⁹⁶

Az Unió Rt. 1919. évi jelentésében kemény hangon számolt be az igazgatóság a másfél éves tevékenységről. *„Az elveszett háború nyomorúságából két forradalom marcangoló karjai közé jutottunk; minden vállalat — köztünk a miénk is — közel jutott a megsemmisülés veszedelméhez. A Károlyi-zendülés fojtogató bizonytalansága után a rablók diktatúrájának — a forradalmak történetében örök időkre nevezetes és jellemző esemény gyanánt — legeslegeső dolga volt a színházakra rátenni a kezét, azaz elrabolni a színházakat jogos tulajdonosaiktól, köztük a mi társaságunktól is.”*⁹⁷ A Tanácsköztársaság idején a Forradalmi Kormányzótanács és Közoktatási Népbizottság⁹⁸ rendeletei súlyosan érintették a részvényeseket, vezetőket és magát az Unió Rt.-t. Március 5-én eltörölték a rangokat és címeket,⁹⁹ március 26-án köztulajdonba vették (szocializálták) az üzemeket (cégeket)¹⁰⁰ lakóházakat és a bérházakat¹⁰¹, pénzintézeteket, földbirtokokat, filmgyárakat, mozgófilmszínházakat,¹⁰² április 2-án döntés született arról, hogy a szocializált üzemek vezetői 3 ezer korona fizetés mellett maradhattak állásukban.¹⁰³ A hangszerek vásárlását és bérletét engedélyhez kötötték, és szabályozták a színházjegyek árusítását.¹⁰⁴

A Tanácsköztársaság idején államosították (szocializálták) az Unió Rt. színházait is és a vállalat pénztárából a leltározás során 150 ezer korona kézpénzt rabol-

96 Magyar Estilap 1921. május 8. 19. szám, 1. p.

97 BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

98 1919. március 27-én a Közoktatásügyi Népbizottság (továbbiakban K. N.) megalakította a színházakat szocializáló bizottságot, mely az államosításokat hajtotta volna végre. A prózai magán-színházak ügyeit Balázs Géza és helyettese Kassák Lajos, a Király Színház és a kabarék ügyeit pedig Gábor Andor intézte.

99 Pongrácz, 1919. I.: Forradalmi Kormányzótanács (továbbiakban F. K.) VI. sz. rendelete, 16. p.

100 Uo., I. F. K. IX. sz. rendelete, 18–19. p.

101 Uo., I. F. K. X. sz. rendelete, 19–21. p.

102 Uo., I. F. K. XII., XXXVIII., XLVIII. sz. rendelete, 21–23., 56., 64–65. p.

103 Uo., I. F. K. XXXIV. sz. rendelete, 53–54. p.

104 Uo., I. 5. K. N. sz. rendelete, 101–102. p., Pongrácz, 1919., II. 145–146. p.

tak el. 1919 márciustól augusztusig tartó időszakban elmaradt a vállalat haszna, ami közel 0,5 millió korona veszteséget hozott.¹⁰⁵ A gazdag színházi felszerelést szintén államosították, és megpróbálták a kommunista tisztviselők elszállíttatni, de a helyükön maradt vállalati vezetők, illetve Fedák Sári közbelépése ezt megakadályozta. Ő volt az Unió Rt. művészei közül az egyik, aki nyíltan támogatta a Tanácsköztársaság katonai toborzását, a Vörös Hadseregbe való belépésre agitált, a bukás után rövid ideig nem kívánatos személy lett Budapesten.¹⁰⁶

Nagy lendülettel indult –a zavaros hónapok ellenére – a vállalat két színháza, a Király Színház és a Magyar Színház. Az 1918-1919-es hosszú (másféléves) üzletét 696.151 ezer korona tiszta nyereséggel zárta le. Ebből a részvényeseknek 450 ezer koronát, az igazgatóságnak 69,6 ezer koronát, a tisztviselőknek és a felügyelő-bizottságnak 25,5 ezer koronát fizettek ki, tartalékként 151 ezer korona maradt. A vállalat sikereinek forrása a Pillangó főhadnagy, Gróf Rinaldó, Szókimondó asszonyok és a Sasfiók című darabok voltak, melyek mindegyike a 200. előadásnál járt, Kacsóh Pongrácz János vitéz című darabját pedig 500-szor adták elő.¹⁰⁷

1918. júniusban 42 évesen váratlanul meghalt báró Kohner Jenő elnök, utódja gróf Teleki Sándor lett. Megpróbálta a vállalatot és a színházat egyben tartani, megőrizni a vagyont, de a Tanácsköztársaság zaklatásait a szervezete nem bírta, és ő is váratlanul meghalt. Teleki régi magyar arisztokrata családból és a politikai-pénzügyi életből jött az Unió Rt.-hez.¹⁰⁸

1920-ban már politikailag stabilizálódott az ország helyzete, de gazdaságilag elég bizonytalan, rossz állapotban volt, az értékmérő pénz labilis, a bankjegyforgalom folyton-folyvást növekedése (korona infláció) és drágaság volt jellemző. A korona romlásával párhuzamosan emelkedett az Unió Rt. alaptőkéje: 1920-ban 15 millió koronára, 1922-ben 17,250 millió koronára növekedett.¹⁰⁹ Az Unió Rt. 1922. és 1923. évi üzleti jelentései tele voltak panaszkodással, hogy a színészek és alkalmazottak alapításkori fizetése 300–400-szorosára emelkedett, minden közszolgáltatás 500–600-szor lett drágább. Míg a színházak békebeli költségveté-

105 BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

106 A Tanácsköztársaság bukása után Fedák Sárít levőrsözték, majd miután 1944-ben a háború folytatása mellett állt ki, 1945-ben náci-rajongóként bélyegezték meg.

107 BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

108 Ifjú gróf Teleki Sándor apja, idősebb gróf Teleki Sándor (1821–1892) honvédezredes, főrendiházi tag, Petőfi Sándor barátja volt.

109 Nagy Magyar Compass, 1925. 2. 429. p.

si elve az volt, hogy az összes kiadásnak nem szabad túlmennie az összes bevétel 50–60 százalékán, addig az 1920-as évek első felében ez az érték 80 százalékos volt.¹¹⁰

A világháborús dermedtségből felébredve, 1920-ban és a következő néhány évben nagy mértéket öltött a vállalatalapítási láz, újabb gründolás következett be. A háború előtt 1913-ban 5, 1923-ban viszont már 15 színházi részvénytársaság működött Budapesten.

A vállalat működése szintén stabilizálódott, sőt bővült is, mert a Király Színházon és a Magyar Színházon kívül újabb négy színházat szerzett meg. A nehéz gazdasági helyzet idején Beöthy László és a pénzügyi csoport egyetlen lehetőséget, kiutat látott a pénzügyi nehézségekből, hogy a színházaknak tröszt vagy kartell jellegűen kell tömörülni. Megpróbálta a fennhatósága alá vonni a színházakat. 1920. februárban az Unió Rt. átvette a dr. Bárdos Artúr vezette Belvárosi Színházat és az Andrássy úti Színházat. Így írt Bárdos a Beöthy-féle trösztről: *„Mert beléptem ugyan az Unióba, de minden tekintetben csak nehezebbé vált a dolgom. A közössé egyesített műhelyekben minden szög kiutalása nehézkes adminisztrációba és meggondolásokba ütközött. Csakhamar visszasírtam a »kicsinyes magántökhét«! Eleinte csak ilyen anyagi akadályok gördültek a munkám elé, később már művésziek is, végül azon vettem észre magamat, hogy még a magam szerény portáján sem vagyok úr többé, nem játszhatom azt, amit akarok és nem úgy, ahogy akarom, a Belvárosi Színház kezdi elveszni egyéniségét, tehetetlen részévé lettem egy mindent elnyelő, lélekölő gépezetnek.”*¹¹¹

1920 decemberében a Scala Színház is csatlakozott, amely az Angol Park¹¹² területén feküdt, és csak nyáron üzemelt. 1921-ben a Szerecsen utcai¹¹³ szecessziós stílusú Revü Színházat szerezte meg az Unió Rt. A környék elég rossz hírben állt, mert a prostituáltak engedélyezett közterülete volt. Vágó László építész által 1920–1921-ben átépített modern intézmény a Blaha Lujza Színház nevet vette fel.

A négy megszerzett színház nézőterei együttesen körülbelül 6 ezer embert fogadhattak be. A színpadi és zenekari személyzet 300 fő, technikai személyzet szintén 300, egyéb alkalmazott 400 volt, az adminisztrációt 30 tisztviselő látta

110 BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

111 Bárdos, 1942. 62. p.

112 A 2013-ban megszűnt Vidám Park jogelődje volt.

113 Ma Paulay Ede utca.

el.¹¹⁴ A Király Színház 1920-as évét két nagysikerű operett, a Cigány grófné és Offenbach tette emlékezetessé, a Magyar Színházban a Sasfiók, Peer Gynt, Névtelen asszony és Búzavirág című darabok arattak sikert. A Belvárosi Színházban Molière- és Strindberg-esték mellett „A buta ember” című színdarab bizonyult az év legfontosabb eseményének.¹¹⁵

Az Unió Rt. egyik üzleti befektetése volt a Magyar Városi Bankkal közösen a Corvin Mozgóképszínház Rt. megalapítása, mely 1920 októberében jött létre 6 millió koronával, és az első elnöke dr. báró Madarassy-Beck Gyula lett. A filmszínházat a volt Gschwindt-féle telken építették fel, ott ahol az Unió Rt. a Kolosszeumot tervezte, és nem tudta felépíteni önállóan, mert túlvállalták magukat, így más befektetőkkel a színházból „... tudományos, erkölcsnemesítő, nemzetnevelő és hazafias...” filmszínház (mozgósínház) lett.¹¹⁶

1922 decemberében¹¹⁷ Madarassy-Beck Gyula eladta az Unió Rt. részvényeit a Kohner Adolf Fiai cégnek, melynek főnöke dr. báró Kohner Adolf volt, így ő, mint főrészvényes elnöke lett a cégnek. Tevékenyen rész vett az irányításban, főleg a pénzügyek területén, illetve magánvagyonából is támogatta a művészeket.¹¹⁸

Az 1923-as évet 59,516 millió korona nyereséssel zárta az Unió Rt., annak ellenére, hogy a gazdasági életben rosszabbodtak a viszonyok, és meg tudta őrizni a fölényét a magyar művészi közéletben. 1922-ben dr. Bárdos Artúr megvált a Belvárosi Színházról, és a saját alapítású Renaissance Színházüzem Rt.-hez ment, továbbá Vajda László a Magyar Színház igazgatója is távozott és a bécsi Sascha Filmvállalat¹¹⁹ vezetője lett. Szintén távozott az Unió Rt.-ből Kacsóh Pongrácz zenészerző és igazgatósági tag betegsége miatt, aki még ez év decemberében elhunyt.

114 1922-ben a színészek létszáma következőképpen alakult: Király Színháznak 16, Blaha Lujza Színháznak 14, Magyar Színháznak 38, Andrassy úti Színháznak 17 főből állt a társulata. A Belvárosi Színház létszáma 1920-ban 58 és 1925-ben 81 fő volt. BFL VII.18.d 09/0205 – 1925. 1925. június 22-i irat

115 BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

116 BFL VII.2.e Corvin Mozgóképszínház Rt., Cg. 14429., Okm. 5140. Az alapításban összesen 7 cég vett részt: Corvin Filmgyár és Filmkereskedelmi Rt., Uránia Mozgóképszínház Rt. (Uránia Magyar Tudományos Színházegylet Rt.), Mozgóképotthon Rt., Józsefvárosi Ingatlan Rt., Különleges Építési és Faipari Rt., Magyar Város és Községfejlesztési Rt. és az Unió Rt.

117 BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

118 BFL VII.2.e Selypi Cukorgyár Rt., régi Cg. 1890/32., Cg. 2500., Okm. 390.

119 Sascha-Filmindustrie AG-t 1910-ben Alexander Joseph Graf Kolowrat-Krakowsky (1886–1927) alapította.

Út a csőd felé

A művészi, irodalmi sikerek és a színházak látogatottsága a válság idején nem maradt el a háborús konjunktúra időszakától és az azt megelőzőtől, ennek ellenére az Unió Rt. elindult a csőd felé. A vállalat bukását több tényező okozta. Egyrészt gazdasági terjeszkedése meghaladta teherbíró képességét, az üzemköltség nem állt arányban nem csak az elért, de a várható bevételekkel sem. Másrészt Beöthy maga is túlzottan költekezett, házat vásárolt Pesten és birtokot a Hont-vármegyei Lontón, fényűző partykat, fogadásokat tartott barátainak, ismerőseinek és tisztelőinek. Volt még egy szenvedélye: a kártyázás, ami családi öröksége volt, és vesztét okozta. Egyre nagyobb tételben játszott, játékszenvedélye miatt birtokát és pesti házát is kénytelen volt eladni, közben az adósága tovább növekedett, fizetése nem volt elég, így részvényeinek többségét Kohneréknek adta el. Kohnerék pedig megéreztek, hogy baj van a vállalatnál, továbbadták a részvényeket a színházi vállalkozó Faludi családnak és pénzügyi csoportjának. (Ez nem volt szokatlan, mert a veszteséges vállalatoktól könnyen megszabadult a tulajdonos, és a vételárból egy újabb gazdasági érdekltségbe fektetett be, hasonló célzatú volt Kohnerék Selypi Cukorgyár Rt-ben lévő részvényeinek eladása is 1925-ben.)¹²⁰

Egy pénzügyi katasztrófa is közrejátszott abban, hogy a régi tulajdonosok megváltak az Unió Rt-től. 1924. február 18-án tőzsdepánik, tőzsdekrach tört ki, melynek előzménye a korona romlása volt. A legerősebb konjunktúra-érzékenysége az összes iparág közül a szórakoztatóiparnak volt. A gazdasági konjunktúra idején a vásárlóközönség többet járt színházba, jobban költekezett, nem úgy, mint a dekonjunktúra idején. A tőzsdepánik dekonjunktúrát okozott, a nézőközönség nem vette a színházjegyet, nem rendeltek pezsgőt, bort és konyakot. E szeszitalok hozzájárultak a színházi szórakozáshoz. A pesti polgár takarékoskodott. Az eladott színházi jegyek száma negyedére esett vissza, labilissá vált az Unió Rt. pénzügyi helyzete, s nehezen tudta a bér- és rezsiköltségeket is kifizetni.

1924. május 17-én tulajdonost, illetve vezetőséget cserélt a vállalat: Beöthy László vezérigazgató helyére dr. Faludi Jenő lépett, Beöthy visszavonult, passzív, de „*díszes*” elnöke lett a vállalatnak. Többé nem volt érdemi beleszólása a vállalat életébe. dr. Faludi Jenő és pénzcsoportja (Faludi-csoport)¹²¹ lépett Kohnerék helyére, akik a konjunktúra hanyatlására hivatkozva olcsón megváltak a részvények többségétől. Az Unió Rt. igazgatósága kicserélődött. A Faludi család tagjai

120 Hlbocsányi, 2012. 61. p.

121 BFL VII.18.d 09/0205 — 1925. 1926. december 27-i feljelentés.

közül Miklós a gazdasági ügyek felügyelője lett. Sándor, idősebb Gábor és az új befektető, a Magyar-Amerikai Bank Rt.¹²² emberei: Barna Bertalan (Berthold), dr. Révész Jenő és dr. Bányai Sándor foglaltak helyett az igazgatósági tanácsban, biztosítva dr. Faludi Jenő vezető pozícióját. A régi vezetőségből megmaradt Lázár Ödön ügyvezető igazgató, Herczeg Ferenc, dr. Neumann Miksa és dr. Petrovics Elek. Dr. Bárdos Artúr 1922 őszén távozott, majd 1925-ben visszatért az Unió Rt. keretében működő Belvárosi Színház élére. Ekkor a vállalatot dr. Faludi Jenő és Lázár Ödön vezették elég diktatórikusan, a többi igazgatósági tagnak nem volt beleszólása és betekintése a pénzügyekbe. Egyedül a közgyűléseken vehettek részt úgy, hogy semmiféle díjazást vagy más tiszteletdíjat nem kaptak. Sőt, Faludi Gábor csak papíron, szívességből volt igazgatósági tag, még az igazgatósági ülésen sem vett részt, nem is hívták meg, igazgatósági tagi jutalékot nem kapott.¹²³

Faludiék szintén nagy tervekkel vették kézbe a vállalat vezetését. 1924 nyarán elindult a Király Színház átépítésének tervezése Vágó László műépítész irányítással, de tervnél tovább nem jutottak el. Ha ezek megvalósulnak, a Király nagyobb lett volna, mint a Nemzeti Színház vagy a Vígszínház. Épült volna egy 250 férőhelyes kabaré, öltözők, próbatermek, büfé, igazgatósági-gazdasági iroda és díszes lépcsőház. Az építkezés 3-4 hónap alatt az 1925-ös évre zajlott volna le 3,5-5 milliárd korona értékben. A Blaha Lujza Színháznál szintén kisebb átépítésre készültek, s végül ebből sem lett semmi a gazdasági válság miatt.¹²⁴

A művészi és irodalmi közvélemény érdeklődve várta, hogy az új tőke milyen lehetőséget fog hozni. A Faludi-rezsim pyrrhusi sikereket ért el nagy anyagi áldozatok árán.¹²⁵ Az Unió Rt-től távozott az elsőrangú tagok egy része. Dr. Faludi Jenő a hiányzó színészeket hasonlóan elsőrangú művészek megszerzésével pótolta, ami nagyon megterhelte a vállalat költségvetését, a nagyobb fizetések (gázi) újabb fizetésemelést vontak maguk után mindazoknál, akik sikereket tudtak hozni a pódiumon. A Nemzeti Színháztól Kiss Ferencet próbálták átcsalni, aki egy Pesthez közeli 120 holdas jól felszerelt gazdaságot (3 milliárd korona értékű) kért cserébe, ez azonban irreális követelés volt. Próbálkoztak veterán színésszel is, a 80 éves Kassai Vidorral, a Népszínház egykori sztárjával, akit Kálmán Imre

122 BFL VII.2.e Magyar-Amerikai Bank Rt., Cg. 1546., régi Cg. 1907/266., Okm. 1561.

123 BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt. Cg. V. 27.075/1926. Faludi Gábor levele.

124 Színházi Élet 1924, 27. sz. 25–26. p.

125 BFL VII.18.d 09/0205 — 1925. 1925. június 22-i irat.

Marica grófnő című operettjének egyik szerepére kértek fel, de szintén sikertelenül, mert nem vállalta.¹²⁶

Faludi Jenő a művészi létszámot megnövelte, az eltávozott 24 tag helyébe 40-et vett fel, s időközönként vendéglőadókat is szerződtetett. A Blaha Lujza Színházban 18 fős zenekart tartott fenn. Az igazgatóság hivatalnoki létszámát is 14-ről 20-ra emelte. A Magyar Színháznak és a Belvárosi Színháznak együtt 1920-ban 58, 1925-ben 81 szerződött tagja volt. 1924-ben az öt színháznak 530 színész-alkalmazott állt a szolgálatában. Dr. Faludi Jenő nem törődött a pénzügyekkel, helyette Lázár Ödön ügyvezető igazgató intézte ezeket a feladatokat. Faludi inkább művészettel foglalkozott, jelszava: „*Semmi sem drága*”. Így megszerezte Kálmán Imre Marica grófnő című operettjének kizárólagos előadási jogát, amit az 1924–1925-ös színházi évadban többször játszottak. Faludiból hiányzott a Beöthyre jellemző erős vezetői karakter, amire éppen nagy szüksége lett volna az Unió Rt-nek. Alkalmas volt egy színház vezetésére, de 5 színház irányítása meghaladta a képességeit. A szerződtetett színészeket nem tudta megfelelően foglalkoztatni és sikeres programokat szervezni. A Magyar Színházhoz szerződtette az 1924–1925-ös évadra a kor egyik legnépszerűbb és kiváló színésznőjét, Bajor Gizit, de nem azonnal léptették fel, viszont így is a legnagyobb fizetést kapta. A Blaha Lujza Színházban először kabaréval, majd operettel próbálkozott, míg végül mutatványos vendégszerepeltetéshez folyamodott, nem nagy sikerrel.¹²⁷

Az új pénzügyi csoport, a Magyar–Amerikai Bank 3,278 milliárd koronát, a bank igazgatósági tagjai pedig dr. Faludi Jenővel az élén 2,5 milliárd koronát fektettek be. Ez a pénz (forgótőke) nem bizonyult elégnek, mert 1924 nyarán elment a fizetésekre, illetve színdarabok vásárlására, így mire Faludiék átvették az Unió Rt-t, már nem maradt pénzüik.¹²⁸

Ekkor a Munk és Davidsohn magánbankháztól¹²⁹ vettek fel 4 milliárd korona kölcsönt, ennek felhasználása után a Budapesti Ingatlanbanktól¹³⁰ újabb kölcsönt úgy, hogy a Magyar Színház Rt. részvényeit zálogként és az igazgatósági helyeinek többségét átadták a Budapesti Ingatlanbanknak. Ekkor már az 1924-es nyári előlegekre, darabvásárlásokra és az állandó deficit pótlására használták fel a köl-

126 Színházi Élet, 1924. 29. sz. 10., 16–17. p.

127 Színházi Élet 1924. 28. sz. 16. p.

128 Az Ujság 1925. május 19. 112. sz. 3. p.; A Reggel 1925. június 22. 25. sz. 12. p.

129 1898-ban Budapesten Munk Péter (?–1937) és Davidsohn Horác (?–1936) alapította a Munk és Davidsohn nevű céget, mely 1946-ig működött (a cégbírósnál 1947-ben törölték).

130 A Budapesti Ingatlanbank Rt-t 1905-ben alapították.

csönt. Emellett ki nem fizetett adók (pl. vigalmi adó), rezsi számlák és a szerzői díjak (jogdíjak) 4 milliárd koronát jelentettek. Összesen 13,251 milliárd korona adósságot halmozott fel az Unió Rt. A vállalat ingatlanainak¹³¹ értéke 29,61 milliárd korona¹³², ingóságainak értéke 9,981 milliárd korona és két színház (Blaha Lujza és Belvárosi Színház) bérleti szerződésének értéke 2 milliárd korona, ami összesen 40 milliárd korona volt, ezzel a vagyonnal rendelkezett 1925 júniusában a vállalat.¹³³

Az Unió Rt. bukását siettette az 1924-es tőzsdeválság is,¹³⁴ illetve jelezte, hogy a Faludi György vezette pénzügyi csoport gyenge lábakon állt. 1924-ben távozott is a Magyar–Amerikai Banktól és utána az intézet beolvadt báró Feilitzsch Bertold elnök és Szász Dezső vezérigazgató által irányított Magyar–Német Bankba, így jogutóddal szűnt meg. A Magyar–Német Bank helyzete is labilis volt, fizetési zavarokba került, majd 1925 októberében a Pénzügyi Központ elrendelte kényszerfelszámolását.¹³⁵

Az átmeneti tőke bepumpálása és hitelek felvétele csak késleltette az összeomlást. Az 1924–1925-ös színházi évad a legrosszabb volt az Unió Rt. történetében, a vendégek becsalogatása végett ráadásul 30 százalékkal voltak kénytelenek csökkenteni a helyárat. Faludi-féle vezetés félretette a nagyszabású terveket és a terjeszkedés gondolatát, lemondtak például a Renaissance Színház Rt. megszerzéséről. Az Andrássy úti Színházat átengedték a Hevesi Sándor vezette Nemzeti Színháznak, annak kamaraszínháza lett. Az átadott színház szerepét a Blaha Lujza Színház vette át.

A Király Színháznál Faragó Jenő: A császárné apródja című színdarabja, a Belvárosi Színházban Bíró Lajos darabja bukott meg, a Blaha Lujza Színházban sem voltak sikerek, Bajor Gizi betegsége miatt a Magyar Színház se hozott nyereséget. Faludiék 1925 márciusában tudták meg, hogy a vállalat fizetéseképtelen, majd május 17-én jelentették be a csődöt. A vállalat szervezete meghaladta teherbíró képességét, az üzemköltség nem állt arányban az elért bevételekkel. Nem

131 Király Színház, Magyar Színház épülete és 4 bérház: Király utca 73., Csengery utca 28., 30., Izabella tér 6.

132 Pontos pénzügyi adat: 29,611.378.500 korona.

133 A Magyar Királyi Állami rendőrség Budapesti Főkapitányság 1926. december 27-i feljelentési jegyzőkönyvében 43 milliárd korona vagyonról tett említést.

134 1924-ben a tőzsdeválság vállalatok sorát söpörte el. Magyarországon az 1925-ös évben 1.050 cégbejegyzés és 525 cégtörés történt. Fizetési nehézség 2448 cégnél következett be, ebből 390 csőddel és 2.058 csődön kívüli kényszerszegítséggel végződött, 7 fűziót hajtottak végre.

135 Magyar–Német Bank Rt. 1920-ban alakult.

fizették be a különböző adókat, nem egyenlítették ki a fogyasztott áramot, illetve hátralékban voltak a székesfővárosnak fizetendő különböző illetékekkel, tartoztak a kereskedőknek és a különböző munkákat végzőknek. Hasonló helyzetbe került a Blumenthal-féle színházi tröszt is, ahol a tulajdonosok ráfizetéssel (10 milliárd K) meg tudták menteni a vállalkozást.¹³⁶ Ez esetben a befektető tőkeerősebb volt, mint az Unió mögött álló csoport.

A tulajdonosok, igazgatósági tagok átadták az irányítást egy kilenc tagú művészkonzorciumnak, melynek elnöke Lázár Ödön lett, aki az összes befolyó jövedelem felett rendelkezett, tagjai a Király Színházból Tihanyi Vilmos, Rátkai Márton, a Magyar Színházból Csontos Gyula és Tarnay Jenő, a Blaha Lujza Színházból Emőd Tamás és Boros Géza, a Belvárosi Színházból Somlay Artúr és Törzs Jenő. Az új vezetőség a következő kiáltványt adta ki: „*Az Unio-színházakat ért rendkívüli súlyos gazdasági válság, a hibánkon kívül bekövetkezett események arra kényszerítettek minket, hogy ideiglenesen konzorciális alapon átvegyük négy magyar színház további sorsának intézését.*”¹³⁷

A művészkonzorcium és Színész Szövetség megtett mindent, hogy segítséget kapjanak a színházak megmentésére és hozzájussanak a fizetésekhez. Jártak a miniszterelnöknél és a Székesfővárosonál is.¹³⁸ Utóbbi képviselőjében dr. Sipőcz Jenő polgármester 500 millió korona hitelt ígért meg, de végül 30 milliós gyors hitelt kaptak a színházak az alacsony fizetésű alkalmazottak bérére.¹³⁹

A Budapesti Királyi Törvényszék 1925. május 22-én csődön kívüli kényszer-egyezségi eljárást indított,¹⁴⁰ majd május 24-én Csathó Kálmánt (1881–1964) nevezték ki vagyongfelügyelőnek. Ekkor szűnt meg a művészkonzorcium irányítása, és elkezdődött az Unió Rt. megszűnésének folyamata.¹⁴¹ Csathó jogot végzett, a Nemzeti Színház főrendezője volt, vagyongfelügyelőként a legfőbb feladata a vagyontárgyak megfelelő hasznosítása, az ingatlanok és ingóságok leltározása, eladása, a színházépületek bérbeadása és a hitelezők, követelők kielégítése, a

136 BFL VII.18.d 09/0205 — 1925.

137 Az Ujság 1925. május 17. 111. sz. 1. p., 3–4, május 19. 112. sz. 3. p.

138 Az Ujság 1925. május 19. 112. sz. 3. p.

139 Az Ujság 1925. május 20. 113. sz. 3–4. p., május 21. 114. sz. 9. p., május 24. 116. sz.

140 Budapesti Királyi Törvényszék 1925. május 22-én kényszer-egyezségi eljárást és 1926. július 29-én pedig csődnyitást (eljárást) indított a vállalat ellen.

141 Az Ujság 1925. május 23. 115. sz. 12. p.

pénztár ellenőrzése, kézben tartása volt.¹⁴² Csathó tevékenysége egy évig tartott és az 1926. július 29-ei csődeljárással megszűnt.

1926. július és november között dr. Molnár Dezső csődgondnok (tömeggondnok, felszámoló) vezetésével csődleltárat készítettek, ezzel a felszámolás folyamata kezdődött el. A leltár során 7636 tételt vettek számba összesen 18,073.971.750 korona értékben, ebből a Király Színház 439.284.500 korona, Magyar Színház 391.461.000 korona értéket képviselt.¹⁴³ Ekkor a kezelésében lévő színházak, mint a Magyar Színház Rt. kiváltak, és újból önállóan kezdtek működni. Végül nagy késéssel a Budapesti Királyi Törvényszék 1948-ban törölte a céget a társas cégjegyzékből, ezzel megszűntnek tekintették.¹⁴⁴

Közben rendőrségi nyomozás és évekre elhúzódó perek sokasága indult, ami behajthatatlan követelések, elúszott hitelek tömkelegét takarta. Az Unió Rt-nek közel 61 céges beszállítója volt, akik 871,518 millió korona értékű igényt jelentettek be. A közművek és a Székesfőváros felé szintén tetemes tartozás halmozódott fel, közel 2,158 milliárd korona. Ehhez járultak még az elmaradt szerzői jogigények, munkadíjak, hírlapok díjának tömkelege is. Végül körülbelül 550-en álltak elő követeléssel, de pontos adatot nem lehet megadni.¹⁴⁵

A Reggel című napilap így búcsúztatta a céget: „... *Ez a tröszt volt az első álamerikai gründolás Budapesten, szemre tetszetős, de valójában mély alapok nélküli, elhibázott, s már születése percében halálraítélt intézmény, amelynek agóniája abban a percben megkezdődött, amikor Beöthy László tehetsége s a Kohner Adolf és Fiai cég aranyai egy mellékajtón távoztak a cifra Potemkin-palotából. ...*”¹⁴⁶

142 BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

143 BFL XI.1195. Unió Rt. csődleltár jegyzőkönyve (1926)

144 VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

145 Orfeum Rt.-nek (kártérítés) 255 millió korona, Kálmán Imre zeneszerzőnek (szerzői jogok) 85 millió korona, dr. Párkány Frigyesnek (ügyvédi munkadíj) 100 millió korona követelésük volt. BFL VII.1.d 11.914/1925., 9483/1925., 13516/17/1927., Az Ujság 1925. május 20. 113. sz. 3–4. p.; A Reggel 1925. június 22. 25. sz. 12. p.

146 A Reggel 1930. április 23.

Befejezés

Az Unió Rt. csődje és felszámolása után az üzleti életben maradt a Magyar Színház Rt., a Magyar Vígszínház Rt., a Kisfaludy Színház Rt. és a Medgyaszay Színház Rt.. Közben megjelentek új cégek is, mint a Magyar Vígszínház Rt.-vel szoros kapcsolatban lévő Fővárosi Színház Rt. és Színházüzemi Rt., az Általános Színházüzemi Rt., a Művész Színpad Kabaré Rt. és a Renaissance Színházüzem Rt.¹⁴⁷ Budapesten 1925-ben összesen 15 színházi részvénytársaság működött, a fővároson kívül csak Újpesten találkozzunk hasonló céggel.¹⁴⁸

Mi lett a sorsuk az Unió Rt. részvényeseinek és a vezetőinek? Az 1920-as évek második felében a korábbi színházi vállalatok meghatározó egyéniségei háttérbe szorultak, és újak kerültek előtérbe, mint dr. Bárdos Artúr vagy a Vígszínháznál tevékenykedő Roboz Imre.

Dr. báró Madarassy-Beck Gyula az Unió eladása után is a pénzügyi élet egyik meghatározó alakja volt. 1925-ben megvált a Magyar Jelzálog Hitelbanktól, majd a Magyar–Olasz Banknál tevékenykedett, mint alelnök. Később a zsidótörvények és a betegsége miatt visszavonult, majd 1939 novemberében meghalt. Unokatestvére, Marcell megélte a zsidóüldözést, 1944 márciusában a németek letartóztatták, a kistarcsai internáló táborba vitték, ahonnan Mauthausenbe deportálták, 1945.januárjában meghalt. Vele kihalt (ULTIMUS TITULI) a Beckek (Madarassy-Beck) bárói ága.¹⁴⁹

Dr. báró Kohner Adolf az 1920-as évek második felében újabb vállalkozások sorát alapította, és a Damjanich utcai palotájában tovább gyarapította képgyűjteményét. 1933-ban megtorpant a gazdasági siker, mert a nagy gazdasági válság magával rántotta a Kohner Adolf Fiai céget, el kellett adni az ipari érdekeltségek nagyobb részét. Kohnerék háttérbe szorultak a gazdasági életben, de megőrizték a szászberekre földbirtokot és néhány ipari érdekeltséget. Dr. báró Kohner Adolf ekkor már betegeskedett, és 1937-ben meghalt.¹⁵⁰

Beöthy 1924-es bukása után háttérbe szorult a színházi életben, majd 1926-ban elvállalta a Belvárosi Színház rendbetételét, de sikertelenül. Az újabb kudarc után nyugalomba vonult, és 1931-ben halt meg váratlanul kedvenc Fészek Klub-

147 1921-ben alapították az Általános Színházüzemi Rt-t, Fővárosi Színház Rt-t és a Színházüzemi Rt-t, 1923-ban a Művész Színpad Kabaré Rt-t és a Renaissance Színházüzem Rt-t.

148 Nagy Magyar Compass 1925. II. 402–435. p.

149 *Gudenus*, 1993. 230–232. p.

150 *Hlbocsányi*, 2012. 63. p.

jában. A vállalkozásai nem mindig voltak sikeresek, de a magyar operett európai híre emelésében az egyik legfontosabb szerepet játszotta.¹⁵¹

Dr. Faludi Jenő a Magyar Színház művészeti igazgatója lett 1925-ben, és nem kezdett újabb önálló üzleti vállalkozásba. Dr. Bárdos Artúr az igazgatói pozícióból való távozása után megalapította a saját cégét, a Renaissance Színházüzem Rt-t, melynek színháza a Nagymező utcában volt, a korábbi Téli kertet (Jardin d'hiver) alakították át. 1925-től újból igazgatója lett a Belvárosi Színháznak, megszakításokkal 1948-ig. A kommunista hatalomátvétel utolsó pillanatában az USA-ba emigrált, ahol rendező, egyetemi vendégtanár és rádiós lett. Egy örök újrakezdő, aki élete során többször indult a nulláról, és mindig megtalálta a sikert.¹⁵² Csathó Kálmán vagyongazdálkodó 1940-ben a Magyar Színház és az Andrássy úti Színház igazgatója lett, majd az irodalom területén fejtett ki tevékenységet, a kommunista hatalomátvétel után csendesen élt Budapesten.

„Az Unio színházüzemi és színházépítő r.t. Magyarország színházi életében nevezetes kultúrhivatást töltött be. Négy színházban hirdeti a magyar szót és ad hajlékot a magyar színjátszó művészeknek, ezenkívül fenntartója volt Rákosi Szidi-féle színésziskolának, amely már annyi kitűnő tehetséggel gazdagította a magyar színészetet.”¹⁵³ A korszak egyik különleges vállalata volt, melynek alapításában és működtetésében részt vettek a pesti City és színházi élet meghatározó alakjai. Megpróbált hatékonyan működni, összefogni a színházakat közös pénzügyi irányítás alatt. Végül a színházi dekonjunktúra mellett éppen a központosítás okozta vesztét.

151 Kellér, 2000. 344–348. p.

152 Schöplin, 1929–1931. I. 464–465. p.

153 BFL VII.18.d 09/0205 — 1925. 1925. június 22-i irat.

Függelék

1. táblázat. Az Unió Rt. igazgatósága

<i>Név (életrajzi adatok)</i>	<i>Foglalkozás</i>	<i>Betöltött funkció</i>	<i>Idő</i>
Beöthy László (1873–1931)	színházigazgató	vezérigazgató, elnök	1918. május 28–1924. május 16. 1924. május 17–1926. március 22.*
dr. Neumann Miksa (1867–1929)	bankár, cégvezető	igazgatósági tag, elnök	1918. május 28–1926. augusztus 3. 1918. augusztus 2–szeptember 24.
báró Kohner Jenő (1876–1918)	nagyiparos, bankár, cégvezető	elnök	1918. május 28–június 26.
Bárczy István (1866–1943)	főpolgármester, politikus	igazgatósági tag	1918. szeptember 25–1926. augusztus 3.
Biró (Blau) Lajos (1880–1948)	író, újságíró	igazgatósági tag	1918. szeptember 25–1922. december 7.
Herczeg Ferenc (1863–1954)	író	igazgatósági tag	1918. szeptember 25–1926. augusztus 3.
báró Kohner Simon Vilmos (Willy) (1877–1943)	nagyiparos, bankár, cégvezető	igazgatósági tag	1918. szeptember 25–1924. július 22.
Lázár (Schwarcz) Ödön (1873–1946)	színházigazgató	igazgatósági tag	1918. szeptember 25–1926. augusztus 3.
dr. Marton (Márton) Miksa (1871–1936)	ügyvéd, újságíró	igazgatósági tag	1918. szeptember 25–1926. augusztus 3.

* Beöthy László 1926. március 13-án mondott le, a cégbírósági nyilvántartás szerint március 22-ig volt elnök.

<i>Név (életrajzi adatok)</i>	<i>Foglalkozás</i>	<i>Betöltött funkció</i>	<i>Idő</i>
dr. Strasser Imre (1859–1928)	nagykereskedő, cégvezető	igazgatósági tag	1918. szeptember 25–1922. december 7.
gr. Teleki Sándor (1861–1919)	igazgató	elnök	1918. szeptember 25–1919. augusztus 13.
báró Madarassy-Beck Gyula (1873–1939)	bankár	elnök	1920. február 22–1922. december 7.
Pál Henrik (?–?)	kereskedő?	igazgatósági tag	1920. február 22–1924. július 22.
dr. Bárdos Artúr (1882–1974)	színházigazgató	igazgatósági tag	1920. február 22–1926. augusztus 3.
dr. báró Kohner Adolf (1866–1937)	nagyiparos, bankár, cégvezető	elnök	1922. december 7–1924. július 22.
dr. Simonyi-Semadam Sándor (1864–1946)	ügyvéd, politikus, volt miniszterelnök	igazgatósági tag	1923. február 14–1924. július 22.
lovag Wahl Oszkár (1897–?)	cégvezető	igazgatósági tag	1923. február 14–1924. július 22.
Petrovics Elek (1873–1945)	múzeumigazgató, művészettörténész	igazgatósági tag	1923. február 14–1926. augusztus 3.
dr. Bányai Sándor (?–?)	bankár	igazgatósági tag	1924. július 22–1926. augusztus 3.
Barna Bertalan (?–?)	bankár	igazgatósági tag	1924. július 22–1926. augusztus 3.

<i>Név (életrajzi adatok)</i>	<i>Foglalkozás</i>	<i>Betöltött funkció</i>	<i>Idő</i>
dr. Faludi Jenő (1873–1933)	színházigazgató	elnök	1924. május 17. (július 22.)–1926. augusztus 3.
Faludi Gábor (1846–1932)	színházigazgató	igazgatósági tag	1924. július 22–1926. augusztus 3.
Faludi Miklós (1870–1942)	színházigazgató	igazgatósági tag	1924. július 22–1926. augusztus 3.
Faludi Sándor (1873–1945)	színházigazgató	igazgatósági tag	1924. július 22–1926. augusztus 3.
dr. Révész Jenő (?–?)	bankár	igazgatósági tag	1924. július 22–1926. augusztus 3.
Kacsóh Pongrácz (1873–1923)	zeneszerző	igazgatósági tag	1922. június 10–1923. január 27. (?)

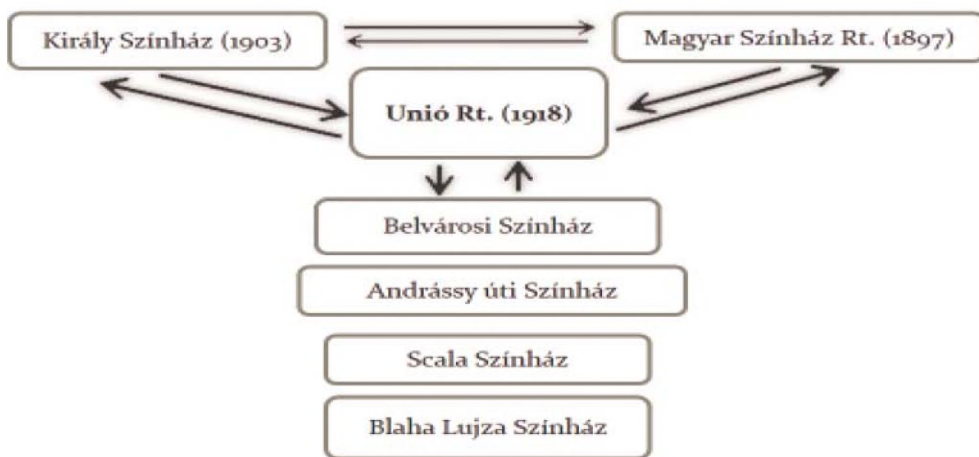
2. táblázat. *Unió Rt. vezetői*

<i>Pozíció, név (életrajzi adatok)</i>	<i>Idő</i>
<i>Vezérigazgató</i>	
Beöthy László	1918–1924
dr. Faludi Jenő	1924–1925
<i>Király Színház igazgatói</i>	
Beöthy László	1903–1918
Lázár Ödön (ügyvezető igazgató)	1918–1925
<i>Magyar Színház igazgatói</i>	
Beöthy László	1898–1900, 1907–1918
Vajda László	1918–1922

<i>Pozíció, név (életrajzi adatok)</i>	<i>Idő</i>
Beöthy László (megbízott helyettesítő igazgató)	1922–?
dr. Faludi Jenő	1925–1929
<i>Andrássy úti Színház igazgatói</i>	
dr. Bárdos Artúr	1918–1922
Emőd Tamás	1922–1924, 1925–1927
Törzs Jenő	1924–1925
dr. Szirmai (Schönberger) Albert (zeneigazgató)	?–?
<i>Blaha Lujza Színház igazgatói</i>	
Szirmai Imre	1920–1924
Emőd Tamás	1924–1925
<i>Belvárosi Színház igazgatói</i>	
dr. Bárdos Artúr	1918–1922, 1925–1926
Beöthy László (megbízott helyettesítő igazgató)	1922–?
Tarnay Ernő (1886–1940, helyettes igazgató)	1925
<i>Cégvezető, irodafőnök</i>	
Zoltán Ignác (?–?)	1918–1925?
<i>Gazdasági ügyek felügyelője</i>	
Faludi Miklós (1870–1942)	1924–1925
<i>Gazdasági főnök</i>	
Leszkay András (1863–1928)**	1918–?

** Leszkay András 1901 és 1907 között a Magyar Színház igazgatója volt.

1. ábra. Unió Rt. színházai.

Forrásközlés

A következő dokumentumok a Budapest Főváros Levéltárában találhatóak, Budapesti Királyi Törvényszék Cégbírószági iratok között (jelzete: BFL VII.2.e). A dokumentumokat a keltezésük sorrendjében közöljük.

1. dokumentum

Az Unió Színházüzemi és Színházépítő részvénytársaság aláírási íve és tervezete

Alóírottak, mint alapítók, fenti cég alatt részvénytársaságot alapítanak. A részvénytársaság tervezete a következő:

1./ A vállalat tárgya: színházak, mulatók és rokonüzemek építése, bérlete, berendezése saját üzemben tartása vagy bérbeadása, e rendeltetést szolgáló és egyéb ingatlanok vétele és eladása, azoknak beépítése vagy bérbeadás útján vagy saját üzemben való hasznosítása; díszlet és jelmezgyárak, jegyirodák, zenemű és szín-

darabkiadó vállalatok, színházügynökségek, varieték, mozgószínházak, filmgyárak, szóval minden színházi üzemmel rokon és azt célszerűen kiegészítő üzemek és vállalatok megszerzése, létesítése, üzembentartása és értékesítés.

A vállalat tartama időben nem korlátozott. A vállalt fennáll mindaddig, míg megszűnését a közgyűlés a K.T. értelmében el nem határozza.

2./ Az alaptőke 6 millió korona.

3./ A részvények száma 15000 és egyenként 400 K. névértékről szólnak.

4./ Az aláírás zárhatárideje: 1918. évi május hó 28 napjának déli 12 órája,

5./ Az alapítók maguknak vagy másoknak különös jogokat biztosítani nem kívánnak.

6./ A részvényaláírással egyidejűleg a részvények névértéke fejében minden egyes részvény után 400.-, azaz Négyszáz korona a Magyar Jelzálog-Hitelbank főpénztáránál /Budapest, V. Nádor-utca 7./ készpénzben befizetendő.

Budapesten, 1918. május 27.

*Magyar Város és Községfejlesztési
Részvénytársaság*

Beöthy László

színházigazgató

Budapest VII. Jósika u. 2.

Báró Kohner Jenő

nagyiparos

Budapest IV. Bécsi utca 8.

[Olvashatatlan név], Dr. Neumann Miksa

Budapest, V. Zrínyi utca 7.

BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

2. dokumentum

Aláírási ív

Túloldali alapítási tervezet összes határozmányait reánk nézve kötelezőnek ismerjük el és annak értelmében a következő részvénymennységet jegyezzük

<i>Sor-szám</i>	<i>Név és Lakás</i>	<i>Jegyzett részvények száma</i>	<i>Befizetett összeg</i>
1.	Magyar Város és Községfejlesztési Részvénytársaság V. Zrínyi u.7.	7550 HÉTEZERÖTSZÁZ- ÖTVEN DARAB	3.020.000 HÁROMMILLIÓ- HÚSZEZER KORONA
2.	Báró Kohner Jenő	1250 Egyezerkettőszázöt- ven darab	500.000 Ötszázezer korona
3.	Beöthy László	5800 Ötezernyolcszáz darab	2.320.000 Kéttőmillió-háromszáz- húszezer korona
4.	Dr. Marton Sándor	100 Egyszáz darab	40.000 Negyvenezer korona
5.	Dr. Neumann Miksa	100 Egyszáz darab	40.000 Negyvenezer korona
6.	Dr. Várkonyi Oszkár	100 Egyszáz darab	40.000 Negyvenezer korona
7.	Lázár Ödön	100 Egyszáz darab	40.000 Negyvenezer korona
		15000	

Budapest, 1918. május 27.

Kelt Budapesten, az „Unió Színházüzemi és Színházépítő Részvénytársaság”
1918. évi május hó 28-án tartott alakuló közgyűléséből:

Dr. Várkonyi Oszkár
jegyzőkönyvezető.

Kohner Jenő
elnök.

Hitelesítjük.
Dr. Marton Miksa
Lázár Ödön

BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

3. dokumentum Jegyzék

Az UNIO SZÍNHÁZ ÉS SZÍNHÁZÉPÍTŐ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG 1918. évi augusztus hó 2-án délelőtt 12 órakor tartott rendkívüli közgyűlésén letett részvényekről.

<i>Részvényesek neve</i>	<i>Letett részvények száma</i>	<i>Szavazatok száma</i>
1. Magyar Város és községfejlesztési Rt.	6000	240
2. Bárány Kohner Jenő örökösei	1250	50
3. Beöthy László	5900	236
4. Lázár Ödön	100	4
5. Bárány Madarassy-Beck Gyula dr.	200	8
6. Strasser Imre dr.	100	4
7. margittai Neumann Miksa dr.	100	4
8. Bárczy István	50	2
9. Gróf Teleki Sándor	50	2
10. Bárány Kohner Willy	50	2
11. Herczeg Ferencz	50	2
12. Bíró Lajos	50	2

<i>Részvényesek neve</i>	<i>Letett részvények száma</i>	<i>Szavazatok száma</i>
13. Dr. Márton Miksa	50	2
14. Töpler Ottó	50	2
15. Dr. Rózsa Miklós	50	2
16. Dr. Várkonyi Oszkár	50	2
17. Sziráky Oszkár	50	2
18. Horváth Andor	50	2
Összesen	14.200	568

Az UNIO SZÍNHÁZ ÉS SZÍNHÁZÉPÍTŐ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG 1918. évi augusztus 2-án tartott rendkívüli közgyűléséből.

Hitelesítik:

Surányi Miksa Herczeg Ferenc báró Kohner Jenő dr. Neumann Miksa
jegyzőkönyv hitelesítő elnök

BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

4. dokumentum

AZ UNIO SZÍNHÁZÜZEMI ÉS SZÍNHÁZÉPÍTŐ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG ÉVI JELENTÉSE 1919

BUDAPEST 1920

Tisztelt Közgyűlés!

Attól a naptól kedve, amelyen társaságunk működését megkezdte, 1918. július 1-jétől 1920. december 31-éig másfél esztendő telt el. Alapszabályaink rendelkezése szerint e másfél esztendő tekintendő első üzletévünknek, erről az időszakról szól mérlegünk és évi jelentésünk, amelyekkel ezúttal először van szerencsénk az évi közgyűlés elé lépni.

Ez a másfél év a legviharosabb, a legnehezebb idő volt, amelyen ez az ország, ez a főváros valaha is keresztülment. Az elvesztett háború nyomorúságából két forradalom marcangoló karjai közé jutottunk; minden vállalat — köztünk a miénk is — közel jutott a megsemmisülés veszedelméhez. A Károlyi-zendülés fojtogató bizonytalansága után a rablók diktatúrájának — a forradalmak történetében örök időkre nevezetes és jellemző esemény gyanánt — legeslegesítő dolga volt a színházakra rátenni a kezét, azaz elrabolni a színházakat jogos tulajdonosaiktól, köztük a mi társaságunktól is. Birtokukba vették színházainkat, pénztárunkból körülbelül 150.000 korona készpénzt ragadtak el és átkos uralmuk ötöd-fél hónapja alatt elmaradt haszon címén legalább $\frac{1}{2}$ millió koronával károsították meg vállalatunkat. Gazdag felszerelésünkre, mely ma különösen megbecsülhetetlen és pótolhatatlan, szintén rátették kezüket, ezeknek az értékeknek széthordását azonban helyükön maradt vezetőink aktív és passzív ellenállása megghiúsította.

Üzleti évünk mérlegéből ez az idő egészen kikapcsolódik, úgy hogy a jelentésünkben található adatok bár naptárszerűen másfél évi időre terjednek ki, voltaképpen egy évi munkásságunk eredményét tárják fel. S bár a munkásság soha annyi akadályba nem ütközött, törekesünknek soha annyi nehézséget nem kellett leküzdenie, mint az elmúlt időben, igen biztató jelenségnek, a jövőre nézve sokat ígérő tünetnek kell tekintenünk azt, hogy elmúlt üzletévünk eredményét anyagi és művészi szempontokból egyaránt sikeresnek kell mondanunk.

Az adott viszonyok közt arra nem gondolhattunk mindmostanáig, hogy a részvénytársaságunk alapításakor felmerült nagyszabású továbbfejlesztő terveinket megvalósíthassuk, ez a jövő — remélhetőleg a közeljövő — feladata lesz. Ezzel kapcsolatos indítványaink jelen jelentésünk befejező részében foglaltatnak. Két színházunk, a Király Színház és Magyar Színház azonban olyan eredménnyel dolgozott, hogy üzletévünket a mérlegben kimutatott közel 700.000 korona tiszta nyereséggel volt módunkban lezárni. Sikereink, amelyek közül csak a Pillangó főhadnagyot, a Gróf Rinaldot, a Szókimondó asszonyságot és a Sasfiókot említjük meg — a négy darab mindegyike a 200-ik előadás körül jár — eléggé beszélnek magukért. A színházak változatos és sokban nevezetes eseményei közül, amelyek nem tartoznak a jelentés keretébe, engedtessek meg egyszerű felemlítése annak a rendkívül jelentős kultúrünnepek, amelyet Király Színházunk a János vitéz 500-ik előadásával ült meg.

Fentebb említett tiszta nyereségünk az alapszabályszerűen összeállított és felügyelőbizottságunk által megvizsgált zárszámadás szerint pontos összegben 696.151,73 koronát tesz ki, amelynek hovafordítását illetőleg tisztelettel indítványozzuk:

hogya általános tartalékalapunk javára --- --- --- --- ---	120.000,00 – K
tisztviselőink jutalmazására --- --- --- --- ---	20.000,00 – K
igazgatóságunk jutalékára --- --- --- --- ---	69.615,17 – K
felügyelő-bizottságunk díjazására --- --- --- --- ---	5.500,00 – K
a hatmillió korona alaptőke 7 ½ %-os (másfél évre) osztaléknak kifizetésre --- --- --- --- ---	450.000,00 – K
átvitelképen a jövő évi számlára --- --- --- --- ---	<u>31.086,56</u> – K
	696.151,73 – K

fordíttassék. Kérjük, méltóztassanak elhatározni, hogy ennek értelmében részvényeink 1918/19-es egyesített szelvényei társaságunk főpénztáránál, vagy a Magyar Jelzálog Hitelbank pénztáránál darabonként 30, azaz harminc koronával beváltassanak. Kérjük továbbá, hogy igazgatóságunk és felügyelő-bizottságunk részére az 1918. és 1919. évekre a felmentvényt megadni méltóztassék.

A vállalatunk elé tűzött alapszabályszerű feladatok megoldása alaptőként megfelelő felemelését igényli. Van szerencsénk ennél fogva a következőket indítványozni:

- a) a tőkeemelési művelettel kapcsolatosan határozza el mindenekelőtt a közgyűlés, hogy az ezidőszerint 400 korona részvényérték kettéosztásával a részvények névértéke 200 koronában állapíttassék meg. Ennél fogva az eddigi társasági alaptőke 6 millió korona, mely 30.000 darab egyenként 200 korona névértékű bemutatóra szóló névértékre oszlik;
- b) határozza el a közgyűlés, hogy az alaptőke az eddigi 6 millió koronáról 45.000 darab egyenként 200 korona névértékű, bemutatóra szóló új részvény kibocsátásával 9 millió koronával összesen 15 millió koronára emeltetik fel;
- c) hatalmazza fel a közgyűlés az igazgatóságot, hogy a régi részvények névértékének kettéosztását akként vigye keresztül, hogy a forgalomban levő ideiglenes 400 korona névértékre szóló részvényutalványokat bevonja és helyettük minden 400 korona névértékű utalvány ellenében 2 darab 200 koronáról szóló végleges részvényt adjon ki;
- d) hatalmazza fel a közgyűlés az igazgatóságot, hogy a b) pont szerint kibocsátásra kerülő 45.000 darab új 200 koronás részvényt belátása szerint meghatározandó időpontban, részletekben, kibocsátási áron és kibocsátási módokat mellett értékesítse.
- e) ezen határozatoknak megfelelően indítványozzuk, hogy a közgyűlés az alapszabályok következő módosításait határozza el:
az 5. §. helyett: A társaság alaptőkéje 15 millió korona, mely 75.000 darab, egyenként 200 korona névértékről kiállított és bemutatóra szóló részvényből alakul;

a 6. §. helyett: Az alaptőkéből 6 millió korona a megalakulást megelőzőleg teljes névértékben befizetett. Az 1920. évi február hó 22-én tartott közgyűlés felhatalmazta az igazgatóságot, hogy 45.000 darab, egyenként 200 korona névértékű, bemutatóra szóló új részvényt belátása szerint meghatározandó időpontban, részletekben kibocsátási áron és kibocsátási módozatok mellett értékesítsen. Az értékesítés azonban névértéken alul nem történhetik.

Jelentésünket országunk általános gyászával kezdtük; engedtessek meg nekünk, hogy a mi külön gyászunk szomorúságának szentlejük a végét. Az a barátunk és vezérünk, kinek lelkes fantáziája, lankadatlan munkaereje és fiatal testében öreg bölcsessége társaságunkat életre hívta, első elnökünk, Kohner Jenő báró elhunyt, mielőtt vállalatunk első munkanapját megérhette volna. Örökébe gróf Teleki Sándor lépett, aki páratlan érdeklődéssel és igaz szeretettel vezette ügyeinket mindaddig, amíg beteg szívének dobbanását hazánk balsorsa és a rablóuralom gyilkos izgalmai el nem hallgattatták. E két férfiú nemes emléke tegye jobbá, szebbé, gazdagabbá társaságunk jövő életét és munkáját!

Az igazgatóság.

Dr. Neumann Miksa

báró Kohner Willy

Herczeg Ferenc h. Dr. Marton Miksa

Lázár Ödön

Beöthy László

Dr. Sziráky Oszkár

BFL VII.2.e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

5. dokumentum

AZ UNIÓ SZÍNHÁZÜZEMI ÉS SZÍNHÁZÉPÍTŐ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG ÉVI JELENTÉSE 1923 BUDAPEST 1924

Tisztelt Közgyűlés!

Az Unió Színházüzemi és Színházépítő Részvénytársaság ötödik üzleti éve az, a melyről e jelentés beszámol, lényegében nem volt egyéb, mint küzdelem a gazdasági élet minden terén egyre rosszabbodott közviszonyok ártó hatása ellen. Hogy

e harc nem volt sikertelen, mutatja az 59,516.212,03 koronát kitevő nyereségünk s az a tény, hogy a legnehezebb helyzetben is meg tudtuk óvni részvénytársaságunknak és vállalatainknak döntő fölényét a magyar művészi közéletben. Színpadjainkon került színre az évadnak magyarság, írói és művészi színvonal tekintetében nemcsak legjelentékenyebb, de abszolút mértékkel mérve is legnagyobb becsű műve: a Mézeskalács és A vörös malom. Minden színpadunk nagy és becsületes munkát végzett: új és tehetséges írókat szólaltattunk meg, új és tehetséges színészeknek adott teret; nyugodtan nézhetünk édesanyánk, a magyar kultúra szemébe: kötelességünket híven teljesítettük.

Tisztelettel jelentjük, hogy a társaság két díj közül a Rákosi Jenő-díjat Német Máriának, a Beöthy László-díjat Somlay Arthurnak és Pethes Imrének juttatták a díj nevében megtsziteltek. Szirmai Imre, a Blaha Lujza színház igazgatója, színészi elfoglaltságára való tekintettel lemondott igazgatói állásáról, viszont a Belváros Színház igazgatói tisztével végrehajtó-bizottságunk Törzs Jenő urat, a kitűnő művészt bízta meg.

E közgyűlést megelőzőleg elnökségünk, igazgatóságunk, felügyelő-bizottságunk és végrehajtó-bizottságunk lemondott. Lemondásuk óta, a melynek elfogadása e közgyűlésre vár, ideiglenes joghatállyal visszük a társaság ügyeit. Ugyancsak lemondott állásáról társaságunk vezérigazgatója, Beöthy László, a ki tennivalóinak ellátására Faludi Jenő dr.-t, a Vígszínház volt igazgatóját kérte föl.

Tisztelettel bátrak vagyunk javasolni a kimutatott tiszta nyereség következő fölosztását:

Osztalékra 86.250 drb részvény á 300.---	25.875.000,00 – K
rendes tartalékalapra ---	10.000.000,00 – K
adó alapra ---	8.000.000,00 – K
az igazgatóság alapszabályszerű jutalékaira ---	5.865.371,03 – K
felügyelő-bizottságunk díjazására ---	650.000,00 – K
a tisztviselők jutalmazására ---	4.500.000,00 – K
átvitel új számlára ---	4.625.841,00 – K
együtt	59.516.212,03 – K

Kérjük, méltóztassék elhatározni, hogy ennek értelmében részvényeink 1923-as szelvénye főpénztárunknál és a Magyar Amerikai Bank főpénztáránál darabonként 300, azaz háromszáz koronával beváltassanak.

Kérjük mindezek után a közgyűlést, hogy igazgatóságunk és felügyelő-bizottságunk részére az 1923. évre szóló fölmentvényt megadni méltóztassék.

Budapest, 1924. június 21-én.

Az igazgatóság

Báró Kohner Adolf
Báró Kohner Willy
Beöthy László
Lázár Ödön
Wahl Oszkár
Márton Miksa
Herczeg Ferenc

Dr. Neumann Miksa
Simonyi-Semadam Sándor
Petrovics Elek
Pál Ferenc

BFL VII. 2. e Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt., Cg. 7912., Okm. 3427.

Források és irodalom*Levéltári források**Budapest Főváros Levéltára (BFL)*

- IV.1303.f Pest Város Tanácsának iratai. Tanácsi iratok
IV.1420.c Budapest Székesfőváros tanácsi majd polgármesteri ügyosztályainak gyűjteményes iratai. Színházi és közművelődési iratok gyűjteménye.
VII.1.d Budapesti Királyi Ítéltábla (1946– Budapesti Ítéltábla, 1949– Budapesti Felsőbírószág) iratai. Peres iratok.
VII.2.e Pesti (1875-től) Budapesti Királyi Törvényszék (1946-tól Budapesti Törvényszék) iratai. Cégbírószági iratok (rég. Cg.=rég. cégiratok, Cg.=cégszám, Okm.=okmánytári iratok, Cg.V.=vizsgálati iratok)
VII.3.c Pesti Első Bírószágú Királyi Váltótörvényszék (1854–1861 között Pesti Császári és Királyi Kereskedelmi Törvényszék) iratai. Egyéni és társas mutatók és cégjegyzékek.
VII.18.d Budapesti Királyi Ügyészség (1946- Budapesti Államügyészség) iratai. Büntetőperes iratai.
XI.1195 Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt. iratai

Nyomtatott források

Budapesti Hírlap
Központi Értesítő

Nagy Magyar Compass (Azelőtt Mihók-féle)
Magyar Estilap
Magyarországot illető Országos Kormánylap
Pester Lloyd
Pesti Hírlap
A Reggel
Színházi Élet
Az Ujság

Elektronikus formában felhasznált források

Budapest Főváros közgyűlési jegyzőkönyvei (Arcanum Közgyűjteményi
Könyvtár <http://library.arcanum.hu>)
Ezer év törvényei (www.1000ev.hu)

Irodalom

<i>Árvakövy</i> , 1930.	<i>Árvakövy Richárd, Dr.</i> : A kartellek és trustök kérdése. Budapest, 1930.
<i>Bácskai</i> , 1989.	<i>Bácskai Vera</i> : A vállalkozók előfutárai. Nagykerekedők a reformkori Pesten. Budapest, 1989.
<i>Bárdos</i> , 1942.	<i>Bárdos Artúr</i> : Játék a függöny mögött. Budapest, 1942.
<i>Berend–Ránki</i> , 1966.	<i>Berend T. Iván–Ránki György</i> : Magyarország gazdasága az első világháború után. 1919–1929. Budapest, 1966.
<i>Danielczyk</i> , 2005.	<i>Danielczyk, Julia</i> : Josef Danegger (1889–1948). In: Theaterlexikon der Schweiz, 1. Zürich, 2005.
<i>Dobrovics</i> , 1934.	<i>Dobrovics Aurél, Dr.</i> : A kartelek helyzete és működése Magyarországon. Budapest, 1934.

- Farkasfalvi*, 1928. *Farkasfalvi Sándor, Dr.*: Budapest gyáripára 1921–1926-ban. Budapest, 1928.
- Gudenus*, 1993. *Gudenus János József*: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. II. kötet, Budapest, 1993.
- Hilferding*, 1959. *Hilferding, Rudolf*: A fináncetöke. Budapest, 1959.
- Hlbocsányi*, 2012. *Hlbocsányi Norbert*: A Kohner család vállalkozásai. In: Tanulmányok Budapest Múltjából, 37. (2012) 43–73. p. (http://www.btm.hu/?q=kiadvany_var, letöltés 2014. június 13.)
- Incze*, 1919. *Incze Sándor*: Művészeti almanach. A Színházi Élet évkönyve. Budapest, 1919.
- Incze*, 1922. *Incze Sándor*: Művészeti almanach. A Színházi Élet évkönyve. Budapest, 1922.
- Kellér*, 2000. *Kellér Andor*: Bal négyes páholy. Budapest, 2000.
- Kempelen*, 1911–1932. *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. I–XI. kötet, Budapest, 1911–1932.
- Kempelen*, 1931. *Kempelen Béla*: Magyar főrangú családok. Budapest, 1931.
- Kempelen*, 1937–1939. *Kempelen Béla*: Magyarországi zsidó és zsidóeredetű családok. I–III. kötet, Budapest, 1937–1939.
- Kósa*, 1922. *Kósa Miklós*: A pénz urai. I–II. kötet, Budapest, 1922.
- Kuncz*, 1922. *Kuncz Ödön*: A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlat. I–II. kötet, Budapest, 1922.
- Kügyi*, 1930–1934. *Kügyi Virágh László*: A City urai. I–III. kötet, Budapest, 1930–1934.

- Lengyel*, 1989. *Lengyel György*: Vállalkozók, bankárok, kereskedők. A magyar gazdasági elit a 19. században és a 20. század első felében. Budapest, 1989.
- Magyar*, 1979. *Magyar Bálint*: A Vígszínház története. Budapest, 1979.
- Magyar*, 1985. *Magyar Bálint*: A Magyar Színház története. Budapest, 1985.
- Marbach*, 1932. *Marbach, Fritz*: Kartelle, Trusts und Sozialwirtschaft. Bern, 1932.
- Márkus*, 1912. *Márkus Dezső*: A hatályos magyar törvények gyűjteménye. Corpus Juris Hungarici = Magyar Törvénytár. 1000–1910. I–VI. kötet, Budapest, 1912.
- McCagg*, 1992. *McCagg, William O.*: Zsidóság a Habsburg Birodalomban, 1670–1918. Budapest, 1992.
- Pongrácz*, 1919. *Pongrácz Jenő*: Tanácsköztársasági törvénytár. I–II. kötet, Budapest, 1919.
- Radnóti*, 1922. *Radnóti József*: A pénz urai. Budapest, 1922.
- Radnóti*, 1929. *Radnóti József*: Pesti pénzoligarchák. Budapest, 1929.
- Schöpflin*, 1929–1931. *Schöpflin Aladár* (szerk.): Magyar színházművészeti lexikon. A magyar színjátszás és drámairodalom enciklopédiája. I–IV. kötet, Budapest 1929–1931.
- Szalai*, 2009. *Szalai Anna* (szerk.): Hágár országa: a magyarországi zsidóság — történelem, közösség, kultúra. Budapest, 2009.
- T. Boros László*, 1929. *T. Boros László*: Magyar politikai lexikon. Budapest, 1929.

- Tomka*, 1995. *Tomka Béla*: A magyarországi pénzüintézetek rövid története. Budapest–Kalocsa, 1995.
- Tomka*, 1999. *Tomka Béla*: Érdek és érdektelenség. A bank-ipar viszony a századforduló Magyarországon, 1892–1913., Budapest, 1999.
- Ujvári*, 1929. *Ujváry Péter*: Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929.
- Varga*, 1912. *Varga Jenő*: A magyar kartellek. Budapest, 1912.
- Vályi*, 1906 *Vályi Sándor*: Magyar cégjog. Budapest, 1906.
- Végyváry–Zimmer*, *Végyváry Ferenc–Zimmer Ferenc*: Sturm-féle országgyűlési almanach. 1910–1915. Budapest, 1910.
- Vladár*, 1943. *Vladár Gábor*: Magyarország hatályos törvényei. Kiegészítve törvényeket módosító jogszabályokkal. I–III. kötet, Budapest, 1943.

